

19 april 1967

52e jaargang, no. 2589

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Goedkoper wassen? 411

Drs. O. C. de Boer:

Pensioenvoorzieningen in het bedrijfsleven 412

Dr. H. Hoelen:

Kartellering, overheid en E.E.G. 415

Dr. L. J. Vroon:

Enige aspecten van de aluminiumindustrie (II) 419

Europa-bladwijzer No. 42 ... 422

Ingezonden stuk:

Dr. J. H. Lubbers: Het Kapitaalfonds van de Verenigde Naties 425

Drs. R. L. Boissevain:

Geld- en kapitaalmarkt 426

Notities 414, 418

Mededelingen voor econo- misten 424

Recente publikaties 425

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Goedkoper wassen?

HET conflict tussen Unilever en de Engelse regering is in een nieuwe fase komen te verkeren. De eerste heeft in haar onlangs uitgebrachte jaarverslag over 1966 er geen twijfel over laten bestaan dat zij een eventueel door de regering af te dwingen prijsverlaging voor wasmiddelen ten hevigste zal bestrijden.

De lezer kent de voorgeschiedenis van het conflict. In augustus 1966 constateerde de Britse Monopoliecommissie dat Unilever en Procter & Gamble elk meer dan een derde van de Engelse wasmiddelenmarkt in handen hadden en daarmee monopolieposities in de zin van de wettelijke bepalingen dienaangaande innamen, dat deze evenwel op zichzelf niet in strijd waren met het algemeen belang, maar dat zulks wel het geval was met de wijze waarop de twee maatschappijen hun reclame- en prijsbeleid voerden. Een o.i. (en niet alleen o.i.) weinig logische redenering, gefundeerd op een onwezenlijk onderscheid tussen onderneming en ondernemingsbeleid. De Commissie beval daarop aan dat de twee maatschappijen hun groothandelsprijzen voor wasmiddelen met zo'n 20 pCt. en hun verkoopkosten met ongeveer 40 pCt. zouden verlagen. Zelfs werd de mogelijkheid van sancties geïntroduceerd voor het geval de „vrijwillige” aanbevelingen niet zouden worden opgevolgd.

Te zeggen dat dit rapport van de Monopoliecommissie weinig waardering ondervond is een eufemisme. De tegenstand bleef niet beperkt tot die kringen waarin men zich reeds bij voorbaat scherp kant tegen elke maatregel, waarin men meent een aantasting van het recht van „free competition” te bespeuren; de kritiek was vrijwel unaniem negatief. Men vond de voorstellen getuigen van het wijd verbreide vooroordeel dat reclamekosten „toch maar verspilling zijn”. Met name het argument dat de winsten van de beide maatschappijen veel hoger waren dan het gemiddelde van de betreffende branches ondervond felle bestrijding. Unilever zegt het nogmaals in haar jaarverslag:

„Bij onze besprekingen hebben wij erop gewezen dat de indruk die de Commissie tracht te wekken, dat de winsten van de beide maatschappijen te hoog zijn, berust op een vergelijking van het rendement dat over het door die maatschappijen geïnvesteerde kapitaal wordt verkregen met het rendement dat gemiddeld in de industrie in het algemeen wordt behaald. Wij hebben betoogd dat het een schromelijk misbruik van statistische gegevens is om eerst van een grote verscheidenheid van zeer uiteenlopende ondernemingen, waaronder bedrijven met een minimale efficiëntie, het gemiddelde rendement te berekenen en dan daarna die bedrijven waarvan de prestatie boven het gemiddelde ligt, aan kritiek te onderwerpen”.

Waarom zou een, ook in technologisch opzicht snel expanderend concern geen groter winstpercentage mogen behalen dan een achterlijk, ingedut bedrijfje? Bovendien vergeet men maar al te vaak dat het alternatief voor een bepaald stelsel van marktposities *inclusief* reclame niet simpelweg *hetzelfde* stelsel kan zijn *zonder* reclame. Hoe het er bij ontstentenis van reclame en reclamekosten zal uitzien is moeilijk te bepalen, maar de kans dat de omvang van economies-of-scale-effecten dan geringer is dan nu en dat zulks het kosteneffect van de niet gedane reclame-uitgaven weer (geheel of gedeeltelijk) teniet zal doen, is niet gering.

Unilever heeft zich tegenover de Engelse Minister van Handel en Nijverheid (Douglas Jay, de anti-marketeer, in dubbel opzicht dus Unilevers tegenstander) bereid verklaard tot enige concessies en daarnaast zelf een oplossing voor het geschil voorgesteld, waarover zij — nu de besprekingen hierover nog gaande zijn — voorlopig niets wenst te zeggen. De uitlating in haar jaarverslag dat zij met alle mogelijke wettelijke middelen gedwongen prijsverlagingen zal bestrijden dient dan ook te worden gezien als een tactische zet om zich in de publieke opinie „sterk te maken” en de Engelse regering de gelegenheid te geven zich hierover nogmaals te beraden en haar ook te waarschuwen. Hopelijk pakt het laatste niet averechts uit. DR

Pensioenvoorzieningen in het bedrijfsleven

DE groei van onze welvaartsstaat kan op verschillende manieren worden gemeten. Het ligt bijv. voor de hand hiervoor de stijging van het reële inkomen per hoofd van de bevolking te bezien. Bij vergelijkingen met andere landen worden ook wel eens de verschijningsvormen van de welvaart zelf geanalyseerd, zoals het aantal televisie- of telefoontoestellen, koelkasten of auto's per 1.000 inwoners.

Een niet te verwaarlozen indicator is ook de ontwikkeling der sociale voorzieningen. Illustratief in dit opzicht zijn de cijfers, die verstrekt worden in het Centraal Economisch Plan 1967 (blz. 55 e.v.), waaruit blijkt dat de *verplichte* sociale voorzieningen, uitgedrukt in een percentage van de loonsom, zijn toegenomen van 15,3 pCt. in 1950 tot 28 pCt. in 1966. Vooral voor de werknemers zelf was deze ontwikkeling voelbaar, want hun aandeel steeg over dezelfde periode van 3,5 pCt. tot 13 pCt. Voor 1967 ligt reeds een stijging van deze percentages in het verschieft door de invoering van de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering en de Algemene Wet Zware Geneeskundige Risico's; voor werknemers en werkgevers is hier naar schatting een extra percentage van 1 van de loonsom per werknemer mede gemeoid.

De hiervoor genoemde percentages geven echter een enigszins geflatteerde voorstelling van de uitgaven voor sociale voorzieningen, omdat de *vrijwillige* pensioenregelingen — onontbeerlijk sluitstuk van de arbeidsvoorwaarden — nog geheel buiten beschouwing zijn gebleven. Nu de pensioenvoorzieningen zo zeer in de aandacht staan en allerwegen over dringende verbetering daarvan wordt gesproken, is het n.m.m. nuttig eerst eens na te gaan welke offers werkgevers en werknemers gezamenlijk zich eigenlijk getroosten. Hiertoe is het volgende overzicht samengesteld.

Deze tabel laat duidelijk zien, dat zowel voor werk-

gevers als voor werknemers de uitgaven uitgedrukt in een percentage van de loonsom een bijzonder constant verloop vertonen en zich de laatste jaren voortdurend om en nabij de 5,5 pCt. van de loonsom bewegen. Dit percentage kan m.i. zonder voorbehoud bijzonder laag worden genoemd. Er is dan ook geen andere conclusie mogelijk, dan dat nog een groot aantal werknemers geen of een onvoldoende pensioenregeling heeft. Het lage percentage kan namelijk alleen worden verklaard uit het feit, dat in vele bedrijven de pensioenbijdrage nihil of zeer gering is, want in de grotere ondernemingen ligt het premiepercentage beslist hoger.

In het algemeen worden de in het bedrijfsleven gedane pensioentoezeggingen op drieërlei wijzen gedekt, nl.:

1. via de bedrijfstakgewijze opgerichte bedrijfspensioenfondsen; deze B.P.F.'s dragen meestal een verplicht karakter;
2. via een aan het eigen bedrijf verbonden ondernemingspensioenfonds (O.P.F.);
3. via pensioencontracten bij levensverzekeringmaatschappijen.

Hoe heeft het aandeel van deze drie groepen zich in de loop der jaren ontwikkeld? Laten wij hiertoe de cijfers voor de jaren 1956 en 1965 eens bezien.

	1956		1965	
	mln. gld.	pCt.	mln. gld.	pCt.
B.P.F. (eigen risico)	148	29	418	32,1
O.P.F. (eigen risico)	183	35,5	399	30,7
Part. levensverz.	182	35,5	483	37,2
	513	100	1.300	100

Het relatieve aandeel van de levensverzekeringmaatschappijen en de B.P.F.'s is dus enigszins toegenomen ten koste van dat der ondernemingspensioenfondsen.

Uitgaven voor pensioenregelingen in het bedrijfsleven

	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
1. Werkgevers bedrijven	279 (mln.)	312	368	405	427	466	506	556	631	776	859
2. Werknemers bedrijven	181 (mln.)	201	181	202	210	240	271	312	333	397	441
totaal	460	513	549	607	637	706	777	868	964	1.173	1.300
3. Loonsom bedrijven (excl. overheidsbedr.)	8.730 (mln.)	9.770	11.000	11.360	11.880	13.330	14.640	16.060	17.610	20.760	23.480
4. 1 in pCt. van 3.	3,2	3,2	3,3	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,7	3,6
5. 2 in pCt. van 3.	2,1	2,1	1,6	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
6. 1 + 2 in pCt. van 3.	5,3	5,3	4,9	5,3	5,3	5,3	5,4	5,4	5,4	5,6	5,5

De cijfers zijn ontleend aan de Nationale Rekeningen 1965 en de uitgaven Sociale Verzekering, Pensioenverzekering, Levensverzekering 1955-1964 en 1956-1965 van het C.B.S. De premietotalen voor werkgevers en werknemers luiden evenals de loonsom in miljoenen guldens. Op het bedrag van de loonsom voor bedrijven is door mij een correctie toegepast door aftrek van een geschatte loonsom voor de overheidsbedrijven en de bij het Algemeen Mijnerwerkersfonds aangesloten werknemers. Deze raming geschiedde op basis van de voor deze categorieën gepubliceerde werkgeversbijdrage aan het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds en het Algemeen Mijnerwerkers Fonds.

Deze ontwikkeling behoeft niet te verbazen, aangezien er maar weinig nieuwe eigen-risicodragende fondsen bijkomen in verband met de hiervoor vereiste bedrijfsomvang. De vooruitgang der pensioengedachte heeft zich dan ook voornamelijk afgespeeld bij de kleinere en middelgrote bedrijven, die zijn aangewezen op pensioencontracten bij levensverzekeringmaatschappijen, en de verplicht gestelde bedrijfspensioenfondsen.

Het aandeel van de levensverzekeringmaatschappijen in 1965 is in werkelijkheid groter dan 37,2 pCt., omdat het voor deze sector vermelde premiebedrag alleen betrekking heeft op de premies voor collectieve contracten. De meeste maatschappijen hebben in hun administratie echter ook individuele pensioencontracten, met name voor de kleinere bedrijven die nog niet voor een collectief contract in aanmerking komen; voorts directiepensioenen, die op grond van hun speciale constructie als individuele verzekeringen worden behandeld. Op grond van gegevens verstrekt door een aantal maatschappijen kan het hiermede gemoeide premiebedrag veilig op ongeveer f. 100 mln. worden gesteld. Dit brengt het aandeel der maatschappijen op f. 583 mln., ofwel ca. 42 pCt. van het totaal.

NU aan de hand van de cijfers gebleken is, dat er nog het nodige aan de bestaande pensioenvoorzieningen ontbreekt, rijst natuurlijk de vraag: bij welke uitgave wordt dan wel een redelijk pensioenniveau verkregen? Nu is het altijd een hachelijke zaak om te zeggen: voor een goede pensioenregeling moet gerekend worden op x pCt. van de loonsom, want bij elke pensioenregeling hangt veel af van de omvang van het bedrijf en de leeftijdsopbouw van het personeel, terwijl ook ogenschijnlijke detailpunten, zoals opnemingsleeftijd en ontslagbepalingen, van invloed zijn op de grootte van de premie.

Laten wij nu eens aannemen, dat als redelijk beschouwd wordt een pensioen, dat gebaseerd is op 70 pCt. van het laatst genoten salaris, of het gemiddelde salaris van de laatste 3 à 5 jaar vóór de pensioendatum. Dit klinkt nogal „stevig”, maar nog niet zo veeleisend, als de roep om welvaartvast pensioen op „final-pay”-basis. In de meeste publicaties over dit onderwerp wordt dan toch rekening gehouden met een percentage van ruim 20 van de loonsom. Hoe groter het bedrijf, hoe beter dit percentage de werkelijke kosten zal benaderen en voor alle werknemers tezamen vormt het m.i. voorlopig zeker een bruikbaar uitgangspunt. De totale bijdrage voor het ambtenarenpensioen was vóór de invoering van de welvaartvastheid in de jaren 1961 t/m 1963 gesteld op 21 pCt.

De noodkreet van de Raad van Bestuur van de AMRO-Bank getuigt — in alle bescheidenheid — n.m.m. dan ook van een gebrekkige kennis van de pensioenmaterie. De pensioenregeling van het Rijk stak namelijk allang ver boven de regelingen in het bedrijfsleven uit vóór de invoering van de welvaartvastheid in 1964. Zo lang er dus nog zo weinig voor pensioen wordt opgebracht in het bedrijfsleven, zie ik geen aanleiding om commissies in het leven te roepen, die de consequenties van invoering der welvaartvaste ambtenarenpensioenen alsnog moeten bestuderen. Gesteld eens, dat dit besluit zou worden herroepen, dan nog blijft het feit, dat het bedrijfsleven een zeer grote achterstand moet inlopen.

Tussen het thans geconstateerde percentage van de loonsom van 5,4 en het percentage van 20 als voorlopig streefgetal, gaapt immers nog de enorme kloof van ruim 14 pCt. van de loonsom, ofwel ca. f. 3,3 mrd. premie per jaar! Maar dit verschil zal toch overbrugd moeten worden,

als men ernst wil maken met een oplossing van het pensioenvraagstuk. Het is soms moeilijk zich aan de indruk te onttrekken, dat de gesprekken over dit onderwerp vertroebeld worden door vergelijkingen met ambtenarenpensioenen en discussies over de voor- en nadelen van omslag- of kapitaaldekkingstelsel.

De voorstanders van een omslagstelsel hebben ook nog bijzonder weinig concrete voorstellen geleverd. Hoe moet men zich bijv. de werking voorstellen van een omslagstelsel op basis van eindloon en dan welvaartvast, gecombineerd met het inbouwen en liquideren van de bestaande fondsen en wat is het effect op de omvang der nationale besparingen en daarmee op de economische groei? Een voldragen analyse van deze problemen is nog steeds niet verschenen. Het lijkt mij daarom beter deze discussies in het bestek van dit artikel te mijden en voorlopig enkele gedachten te formuleren, die zich in de thans bestaande verhoudingen laten inpassen.

1. Hoe men het ook wendt of keert, er is geen andere mogelijkheid dan het *zo spoedig mogelijk doch geleidelijk opvoeren van de werkgevers- en werknemersbijdragen*. (Dit geldt trouwens ook bij een eventuele overgang naar een omslagsysteem; ook dan krijgt men het pensioen niet cadeau). Wat de werknemers betreft is het toch vermeldenswaard dat de eigen bijdrage van de op pensioengebied zo benijde ambtenaren over 1965 f. 426 mln. bedroeg tegenover f. 441 mln. van alle overige werknemers. Voor de werkgevers is dit f. 859 mln. tegenover f. 805 mln. van het Rijk.

Men zou zich voor kunnen stellen, dat bijv. met ingang van 1 januari 1968 telkenjare, en dan over een periode van zeg eens 10 jaar, een deel van de voor loonsverhoging beschikbare ruimte wordt aangewend voor pensioenverbetering. Dit is overigens geen fonkelnieuw idee, maar wel een idee dat meer aandacht verdient dan er tot op heden aan is gegeven. Voor de werkgeversbijdrage bijv. een stijging met 1 pCt. per jaar tot 13½ pCt. en de werknemersbijdrage (zonder compensatie) met 0,46 pCt. per jaar tot 6,5 pCt.; in totaal zou dan na 10 jaar een percentage van 20 zijn bereikt. De aldus beschikbare bedragen moeten dienen voor het treffen, c.q. verbeteren, van voorzieningen bij de bestaande fondsen en verzekeringmaatschappijen. Voor bedrijven waar reeds een aanmerkelijk percentage van de loonsom voor pensioen wordt besteed, zouden met de aldus beschikbare bedragen reserves kunnen worden gevormd voor inkoop van back-service en verlening van toeslagen op reeds ingegane pensioenen.

Omdat de in deze gedachte jaarlijks toenemende premiebetaling meestal vooruit zal lopen op de hieruit voortvloeiende herzieningen der pensioenaanspraken, moet goedgekeurd worden (voor zover dat al niet direct uit de wettelijke fiscale bepalingen zou voortvloeien), dat de afdracht van deze gelden door de bedrijven aan de fondsen en verzekeringmaatschappijen fiscaal volledig aftrekbaar is in het betreffende jaar.

2. Verhoging van de werknemersbijdrage voor de midden- en hogere groepen zou bijv. gevonden kunnen worden in een herziening van geldende tantième- of gratificatieregelingen. Aangezien zelf betaalde pensioenpremies ook voor de werknemer fiscaal volledig aftrekbaar zijn, zal het netto offer (na aftrek van de belastingbesparing) aanmerkelijk lager worden.

3. In het licht van de op grond van sub 1 te verwachten lastenverzwaring, kan men zich afvragen, of het wel zinvol is nu reeds aan vermogensaanwasdeling te denken, als op pensioengebied nog zoveel blijkt te ontbreken. Ver-

mogenaanwasdeling met als onafscheidelijke metgezel het investeringsloon (voor personeel in dienst van de „non-profit“-organisaties) zou bovendien leiden tot een nog verdergaande begunstiging van met name het overheidsperoneel, dat ook al welvaartvast pensioen kent. Op de prioriteitenlijst komt de vermogenaanwas n.m.m. dus achter de maatregelen tot pensioenverbetering.

4. De ontslagbepalingen van de Pensioen- en Spaarfondsenwet behoren te worden verbeterd, c.q. dienen te vervallen. Elk dienstjaar behoort een stuk uitgesteld pensioen op te leveren, zodat wisseling van werkgever

binnen de bestaande termijn van vijf jaar niet gestraft wordt met een lager pensioen.

Dat werkgever en werknemer meer moeten gaan opbrengen voor pensioenregelingen lijkt niet voor tegenspraak vatbaar. Over de wijze van uitvoering kan men van mening verschillen. In het bovenstaande zijn enkele suggesties gedaan, die een geleidelijke, maar tevoren geplande, verhoging der pensioenbijdragen beogen onder handhaving der bestaande dekkingsystemen.

¹s-Gravenhage.

Drs. O. C. DE BOER.

Duitsland in cijfers

DE taak om de economische ontwikkeling van een land als Duitsland sedert het midden van de vorige eeuw statistisch gestalte te geven, brengt veel problemen mee. Naast een algemeen bezwaar, nl. dat de onvolkomenheden in het statistisch begrippen-apparaat pas in de laatste decennia zijn geëffend, spelen speciaal voor onze oosterburen andere moeilijkheden een grote rol. In de eerste plaats door de oorspronkelijke decentralisatie van de statistische bureaus in de verschillende deelstaten, die wat kwaliteit betreft — zeker in de vorige eeuw — zeer uiteenliepen. Ten tweede maken de steeds wisselende grenzen van Duitsland een historisch overzicht zeer gecompliceerd. Bovendien maken de vele oorlogsperiodes het uiteraard lastig een duidelijk statistisch beeld te krijgen van de economische ontwikkeling op lange termijn. Het zal dan ook een hele toer zijn geweest voor Prof. Dr. W. G. Hoffmann c.s. om een studie te voltooien als het boekwerk „Das Wachstum der Deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts“¹⁾.

Met zo'n turf van een boek (842 blz., 325 tabellen en 26 grafieken) loop je al gauw de kans te verdwalen in een woud van cijfers. Dat risico

is in dit geval echter zeer beperkt. Het overvloedige cijfermateriaal is zodanig geordend dat het niet het pad overwoekert dat Hoffmann en diens secondanten hebben uitgezet. Het boek bestaat uit twee delen; het eerste geeft een overzichtelijk en uitgebreid exposé van de belangrijkste statistische resultaten. Deel twee bevat een overzicht van de bronnen, berekeningsmethoden en volledige, tabelsgewijs gegroepeerde, cijfers. Beide bevatten elk weer een nadere dieldeling: productie, inkomensverdeling en verbruik. Hieronder één van de 325 tabellen.

Wij zouden ons aan een wel zeer ranzig cliché bezondigen als wij stellen dat het boek doordrenkt is van de grondigheid, waarmee onze oosterburen sommige problemen heten aan te pakken. Volstaan wij daarom met te zeggen dat het een onmisbaar naslagwerk is voor ieder die uit hoofde van zijn werk of studie regelmatig te maken krijgt met de ontwikkeling van de Duitse economie.

dR

¹⁾ Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft, Abt. Staatswissenschaft, Springer-Verlag, Berlijn 1965, XXVIII, 842 blz., DM 138.

Verdeling van het netto nationaal produkt tegen marktprijzen 1850-1959

Periode a)	Particuliere consumptie		Netto investeringen		Overheidsconsumptie		Saldo lopende rekening		Netto nationaal produkt tegen marktprijzen	
	Lopende prijzen	Prijzen van 1913	Lopende prijzen	Prijzen van 1913	Lopende prijzen	Prijzen van 1913	Lopende prijzen	Prijzen van 1913	Lopende prijzen	Prijzen van 1913
	(in pCt.)								(in mln. mark)	
1850/54	84,4	85,1	9,8	7,9	5,9	7,0			7.036	10.762
1855/59	86,8	86,6	8,1	6,7	5,1	6,7			8.414	11.597
1860/64	82,8	82,5	12,1	11,0	5,0	6,3	0,2	0,2	9.928	13.931
1865/69	83,6	83,2	9,9	9,5	6,2	7,0	0,3	0,3	11.454	15.508
1870/74	77,7	79,7	14,1	10,9	7,1	8,3	1,1	1,1	16.203	18.676
1875/79	80,5	80,3	11,0	11,1	6,9	7,0	1,6	1,6	17.635	21.132
1880/84	81,6	80,5	9,3	10,3	6,9	6,8	2,1	2,4	17.659	21.958
1885/89	78,4	78,7	11,5	11,8	7,4	6,7	2,7	2,8	19.982	25.661
1890/94	78,6	78,4	11,8	12,7	7,9	7,3	1,6	1,7	23.758	29.596
1895/99	75,7	76,1	14,8	15,0	7,5	7,0	1,9	1,7	28.747	35.895
1900/04	76,4	77,2	13,9	13,5	8,3	7,9	1,4	1,4	33.336	39.070
1905/09	74,6	74,9	15,3	15,0	8,7	8,7	1,4	1,4	41.859	45.495
1910/13	74,3	74,0	15,2	15,5	9,1	9,1	1,4	1,4	49.741	50.215
1925/29	78,3	77,9	11,1	10,5	11,9	12,2	— 1,3	— 0,6	75.369	51.621
1930/34	82,5	81,5	1,4	2,6	15,0	15,0	1,1	0,9	60.508	48.870
1935/38	64,2	63,3	13,1	12,9	22,6	23,8	0,1	0,1	84.200	70.271
1950/54	64,2	65,4	17,5	14,6	15,8	16,4	2,5	3,7	120.756	53.530
1955/59	62,1	65,5	19,0	16,1	15,0	14,1	3,9	4,4	189.972	76.496

a) Cijfers na 1945 hebben alleen betrekking op de Bondsrepubliek zonder Saarland en West-Berlijn.

Kartellering, overheid en E.E.G.

Enige kanttekeningen

Inleiding

DE na de tweede wereldoorlog gevoerde mededingingspolitiek in een aantal Westerse staten heeft de kartellering, de private concurrentieregeling, bepaald niet begunstigd. A prima vista lijkt het begrijpelijk, dat de overheid zich in een tijdsgewricht van inflatie kant tegen prijsvereenkomsten, hetzij omdat zij deze overbodig oordeelt, hetzij omdat dergelijke conventies debet aan de prijsbeweging worden geacht. Daarnevens zijn nog andere punten in het spel. In de eerste plaats de overtuiging, dat kartellering inbreuk maakt op de gewenste economische orde, die van de vrije verkeershuishouding met actieve, volgens sommigen liefst volkomen, en althans een voldoende mate van concurrentie.

Al lang vóór 1945 vond de private beperking van de mededinging scherpe bestrijding in de Verenigde Staten. In het Duitsland tussen de beide wereldoorlogen stonden reeds theoretici op, die de vrije prestatieconcurrentie, onbelemmerd door ondernemersvereenkomsten, krachtig verdedigden; men denke aan F. Böhm, Röpke, Eucken, Miksch enz. Na de oorlog wist de Neo-liberale School velen te bezielen met een soort van „mythologie” der vrije (volkomen) concurrentie, die haar voedingsbodem o.a. bezat in de treurige ervaringen met het Nationaal-socialisme. Bij de bezettingsautoriteiten vonden dergelijke ideeën een willig oor; zij kondigden dan ook de kartelleringsverordeningen af. Merkwaardig genoeg geschiedde dit van die kant ook onder het motief, dat de kartels Duitslands economische machtspositie hadden *versterkt*, oh ironie der geschiedenis!

Iets minder, maar toch nog tamelijk merkwaardig, noemen wij het, dat liberalen, voorstanders van de ondernemingsgewijze produktie, die de betekenis der ondernemers voor deze economische orde kennen, anderzijds een diep wantrouwen t.o.v. deze menselijke katalysatoren ten toon spreiden en derhalve op kartelverboden aandringen, en met succes. Het „Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen” van 1958 behelst een kartelverbod met uitzonderingen. Wij noemen hier voorts de Restrictive Trade Practices Act in Engeland (1956).

Ook tegen andere private mededingingsregelingen wordt opgetreden. Er zij hier gewezen op het verbod, c.q. de onverbindendverklaring van verticale prijsbinding, individueel en/of collectief (Engeland: 1956, Frankrijk: 1953, Zweden: 1954, Canada: 1951, Nederland: 1964).

Ons land kent in de Wet Economische Mededinging geen verbods- maar een zgn. misbruikwetgeving: wij zouden liever iets breedspakiger maar duidelijker zeggen: een controlewetgeving ter bescherming van de vigerende economische orde. Krachtens genoemde wet kan de Minister van Economische Zaken een private

regeling algemeen (on)verbindend verklaren wanneer het algemeen belang, c.q. de handhaving en bescherming van de economische orde, dit vereist. Zowel ruineuze concurrentie, „cut throat competition”, tijdens een depressie als monopolistische uitbuiting op een geprononceerde „sellers’ market” vormen bedreigingen voor deze orde (en voor individuele ondernemers). Bepalingen in concurrentieregelingen, die onredelijke erkenningseisen of minimum prijzen behelzen, die gezonde concurrentie beletten (afzetquotering), die voorts verplichten tot een overbodige inschakeling van bepaalde handelsschakels, of die sommige bedrijfvormen als coöperatie of inkoopcombinatie nagevoel onmogelijk dreigen te maken, werden en worden strijdig geacht met het algemeen belang. Het gaat bij deze wetgeving dus om een gezonde structuur van de vrije verkeershuishouding („free enterprise”-systeem).

Lest maar niet best vermelden wij dan de mededingingswetgeving volgens het Verdrag van Rome, neergelegd in de artikelen 85 t/m 94, die weer neerkomt op een kartelverbod met uitzonderingen.

Economische orde en kartelverbod

DEZE conceptie van het mededingingsbeleid berust op een bepaalde visie t.a.v. de gewenste economische orde. Wij mogen zeggen, dat in de meeste Westerse landen een gemengd systeem heerst, waarin nog steeds de belangrijkste trekken van het ideaaltipe der vrije verkeershuishouding domineren. De ondernemers nemen in deels vrije concurrentie de produktiebeslissingen, daarbij op min of meer gebrekkige wijze geleid door het kompas der relatieve prijzen; op gebrekkige wijze, niet alleen gezien de immanente gebreken van het prijsmechanisme als richtsnoer, maar ook wegens het prijsbeleid der overheid, dat de prijsstructuur in bepaalde mate verwringt. Deze orde wenst men in het Westen te handhaven op economische en meta-economische gronden. Er zij hier gedacht aan zowel rationele allocatie van de produktiefactoren en een efficiënt gebruik van de produktiemiddelen, als aan de geestelijke waarden, welke via de vrije concurrentie althans tot op zekere hoogte vallen te verwezenlijken: vrijheid, menselijke waardigheid, rechtvaardigheid enz.

Er is wel gebleken, dat deze (gedeeltelijk) vrije verkeershuishouding niet onder alle omstandigheden voor volledige werkgelegenheid kan zorgen, zodat de overheid door haar monetaire, fiscale en budgettaire politiek corrigerend moet optreden, zonder nochtans haar eigen mededingingsbeleid ter handhaving van de bestaande orde te doorkruisen. In de te handhaven, gecorrigeerde vrije verkeershuishouding moet niet alleen vrije, maar ook effectieve concurrentie heersen, opdat het algemeen belang geen schade lijde.

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

Na 1945 hebben velen gemeend het (voort)bestaan van de gewenste orde te moeten verzekeren door middel van een kartelverbod, welke mening haar neerslag ook in het Verdrag van Rome heeft gevonden. De redactie van de desbetreffende artikelen heeft aanleiding gegeven tot een schier eindeloze stroom van juridische verhandelingen, terwijl de economen grotendeels verstek lieten gaan (vgl. het wetsontwerp op de p.b.o.).

Ook de auteurs van twee vrij recente publikaties¹⁾ staan kennelijk op het standpunt, dat t.a.v. kartels een verbodswetgeving gewenst is. De veel verkondigde mening, als zou het verschil tussen verbods- en misbruikwetgeving niet van principiële aard zijn, lijkt ons bepaald verwerpelijk. Hiermede doelen wij niet alleen op de verlegging van de bewijslast. Het verbod impliceert namelijk, dat de vrijgelaten ondernemer als regel „erge dingen” gaat doen, die het algemeen belang schaden. Een verbod ligt geheel in de lijn van de gebruikelijke betutteling van de ondernemers, niet incidenteel, maar permanent. Dat juist een verbod een minimum aan overheidsinterventie met zich zou brengen²⁾ achten wij zeer kwestieus. De praktijk leert namelijk, dat op pragmatische gronden toch allerlei genuanceerde uitzonderingen worden toegestaan, ook op het verbod in E.E.G.-kader, die aanleiding geven tot veel ambtelijke bemoeiing. In beide genoemde rapporten valt niet alleen de afwijzende houding t.a.v. kartels op, maar ook de tolerante en zelfs prijzende woorden gewijd aan de concentratie in de vorm van trustificatie (fusie). Volgens het eerste rapport is t.a.v. kartels „een zeer kritische houding” gepast (blz. 55).

Merkwaardig genoeg en in zekere zin ook werkend als een anti-climax voegt de schrijver hier nog aan toe, dat kartels, waarvan de invloedssfeer beperkt is tot de nationale markten, „niet interessant” zijn of verdwijnen door de grotere openheid van de markt (blz. 55). Reeds in een vroeger stadium van het betoog had hetzelfde rapport „een zekere verscherping” van de kartelpolitiek „voor de hand liggend” geacht (blz. 44). Een uitsluitend casuïstisch beleid gaat uitlopen op „een zee van descriptieve detailarbeit” (blz. 53). Het mededingingsbeleid heeft behoefte aan „eenvoudige, bruikbare maatstaven” al gaat dat ten koste van „een zekere vergroving” (blz. 54).

De huidige houding t.o.v. kartels

WIJ laten deze rapporten nu voor wat zij zijn, ten einde ons te zetten aan de beantwoording van de vraag: waaruit valt deze vijandige houding tegenover het kartel te verklaren? Zonder naar volledigheid te willen streven, menen wij haar te moeten toeschrijven aan de volgende factoren.

1. *Minder juiste opvattingen omtrent (a) het wezen van de concurrentie, (b) de ondernemer en (c) het kartel.*

Ad (a). T.a.v. het vraagstuk van het wezen der concurrentie — de opvatting daaromtrent is zeer belangrijk voor het mededingingsbeleid — komen begrippen in het geding als volkomen, vrije, actieve, effectieve en prestatieconcurrentie.

Bij volkomen concurrentie wordt de ondernemer geleid door het richtsnoer der relatieve marktprijzen, zonder zelf op die prijzen invloed te kunnen uitoefenen. Geleidelijke kostendaling en eliminatie van de „overwinst” wordt aan deze constellatie („economische democratie”) eigen geacht. Het is intussen uit de moderne literatuur wel duidelijk geworden, dat er tussen deze machteloze kleine bedrijven (atomistisch homoeopolie) geen sprake is van echte rivaliteit, gekenmerkt door het element van strijd. Pas door rivaliteit

worden de gepretendeerde resultaten van de volkomen concurrentie, kostendaling en vernieuwingen, verkregen. Bepaalde productieprocessen zouden in kleine bedrijven zelfs niet plaats kunnen vinden; men denke aan de „zware” industrie, de scheepsbouw, de fabricage van lokomotieven. Volkomen concurrentie is (niet veel meer dan) een denkmodel ter analyse, waarin de concurrentie een statisch systeem van functionele relaties vormt, dat ons leert in welke richting het evenwicht tendert. Een dergelijk model kan o.i. niet fungeren als maatstaf voor het mededingingsbeleid. Het gaat bijv. niet aan in een bedrijf, die als het ware gepredisponeerd is voor grote bedrijven, te stellen, dat in een atomistisch homoeopolie een beter resultaat tot stand komt: lagere kosten, geen overcapaciteit, grotere productie en geen „overwinst”. In werkelijkheid zou een dergelijk homoeopolie bestaan uit bedrijven met (veel) hogere kosten.

Vaak zonder dat dit expliciet wordt gezegd, krijgt men toch de indruk, dat sommige, wellicht vele, voorstanders van het kartelverbod zich toch laten inspireren door het theoretische denkmodel (dit geldt niet voor het rapport Zijlstra). Nu vormt zowel een combinatie van kleine bedrijven in een kartel als een fusie van betekenis een inbreuk op de marktform der volkomen concurrentie. T.a.v. de fusie nu gaan de verdedigers van de „entmachtete” concurrentie plotseling een „volte face” maken uit pragmatische overwegingen. Op de Europese markt zouden namelijk grotere ondernemingen vereist zijn om de concurrentie, ook van outsiders (Verenigde Staten), het hoofd te bieden.

De ware maatstaf voor het concurrentiebeleid dient o.i. te zijn het bestaan van *effectieve* mededinging. Deze term heeft geen betrekking op het theoretische model van een marktform, maar op een *rivaliserend gedrag*, zich uitend in vernieuwingen (produktiemethode en produkt), groei, kosten- en prijsdaling. Dit is de prestatieconcurrentie, de „Leistungswettbewerb” uit de omvangrijke Duitse, grotendeels neoliberale, literatuur. Deze rivaliteit wordt geacht gepaard te gaan met tijdelijke prestatiewinst, maar o.i. kan een dergelijke winst duurzaam of althans langdurig-tijdelijk zijn als de prestatievoorsprong steeds wordt hernieuwd. Hoe dit ook moge zijn, het al dan niet restrictieve *gedrag* is belangrijk, niet de afwijking van het model der volkomen concurrentie.

Is het begrip effectieve concurrentie dan niet synoniem met actieve of vrije concurrentie? Zeer zeker niet. Er doen zich vormen van actieve concurrentie voor, die, vanuit het gezichtspunt van het algemeen belang bezien, geenszins vallen toe te juichen. Het algemeen belang eist namelijk *gezonde* concurrentie en die wordt ondergraven door verschillende praktijken, die weliswaar niet onbehoorlijk, immoreel, unfair genoemd behoeven te worden, maar toch onverenigbaar zijn met het bestaan van gezonde rivaliteit. Men denke aan lokale prijsdiscriminatie ten einde een kleine, veelbelovende nieuweling zonder financiële reserves te vernietigen. Ook een „multi-produkt”-onderneming kan deze tactiek zeer goed toepassen t.a.v. één artikel. Men denke ook aan de vermogensconcurrentie van oude, financieel sterke ondernemingen, die met behulp van extra

¹⁾ Prof. Dr. J. Zijlstra en Drs. B. Goudzwaard: *Economische politiek en concurrentieproblematiek in de E.E.G. en de lid-staten*, Studies, serie concurrentie, no. 2, Brussel 1966; Preadvies van Mr. P. Verloren van Themaat in *De Europese economische integratie*, Preadviezen voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde, 's-Gravenhage 1966.

²⁾ Zijlstra en Goudzwaard, t.a.p., blz. 55.

voordelige leveringsvoorwaarden („faciliteiten”) een rivaal met een betere prestatie t.a.v. het eigenlijke produkt kunnen overtroeven. Ook de uiteindelijke consument is er niet bij gebaat als de producent de tussenhandel een personenauto ter beschikking stelt. Het betreft hier, het zij nog eens expliciet gezegd, iets geheel anders dan de zgn. „unfaire” concurrentie, bijv. door middel van diffamatie, onware mededelingen over het artikel van de rivaal enz., waartegen men een beroep kan doen op de burgerlijke rechter. Wel betreft het ook in het laatste geval weer weliswaar actieve, maar tevens onaanvaardbare concurrentie.

Vrije, actieve concurrentie is dus niet steeds synoniem met effectieve concurrentie, effectief in de zin van de bovenbedoelde gewenste resultaten. Actieve concurrentie impliceert namelijk strijd, en strijd gaat gepaard met verschijnselen, die ongewenst zijn zowel voor de individuele ondernemers als voor de bestaande economische orde. Bovendien verloopt het aanpassingsproces tussen produktie en koopkrachtige vraag met fricties. Overcapaciteit of de dreiging daarvan vermag een vrees voor de toekomstige afzetontwikkeling en rentabiliteit op te wekken, die de prijs lager kan doen dalen dan zonder deze vrees nodig was. Er ontwikkelt zich dan een moeilijk te remediëren prijsbederf. Dat kartels, de private ondernemers derhalve, de euvelen te lijf gaan — overigens onder controle van een mededingingswetgeving — lijkt ons geenszins verwerpelijk. De overheid kan bezwaarlijk zelf allerlei bedrijfstaksgewijze regelingen treffen. Het bovenstaande krijgt nog meer reliëf wanneer wij de ondernemersfiguur in ons betoog gaan betrekken.

Ad (b). Er bestaat een principieel verschil tussen een afwijking van de marktform der volkomen concurrentie en het voeren van een doelbewuste restrictiepolitiek. Het weleer en trouwens nog wel veronderstelde stringente verband tussen de marktform (in de betekenis van een statisch systeem van functionele relaties) en het (dynamische) marktgedrag der ondernemers is o.i. niet aanwezig. Juist de ondernemers van grote bedrijven, opererend op een oligopolistische of althans oligopoloïde markt, streven vóór alles naar *continuïteit* en *expansie*. Behoud en zo mogelijk vergroting van het marktaandeel betekenen voor de moderne ondernemer — niet voor de middel-eeuwse handwerker — *het alfa en omega van zijn strategie*. Men moet dit dynamische gedrag niet benaderen met de analyse-methode van het statische evenwichtsmodel met zijn opbrengst- en kostencurven. Het verloop van de kostencurve en nog meer de elasticiteit van de afzet is veelal slechts gedeeltelijk bekend. De ondernemer werkt derhalve in de praktijk vaak met de totale gemiddelde kosten plus een opslag op basis van de geprojecteerde afzet.

Ook wordt hij geleid door trots op de grootte en reputatie van zijn bedrijf en de daardoor verschaft werkgelegenheid. Dat hij daarnevens graag méér winst wil behalen (terwille van de aandeelhouders, de investeringen en de research) spreekt vanzelf. Vrees voor de publieke opinie, de overheid en in het bijzonder voor nieuwe vestigingen (open concurrentie), houden het winststreven in toom. Ook de vorming van „couverture power”, bijv. door de commerciële organisaties, zij hier genoemd, al kan ook dit weer met ongewenste verschijnselen gepaard gaan. De toegepaste *tactiek*, óók een onderdeel van het marktgedrag, hangt wél in meerdere of mindere mate samen met de (statische) marktform. Zo vindt men als correlaten van een oligopolie de ontwikkeling van het reclamewezen, de faciliteitenconcurrentie, de prijsdiscriminatie enz. Uit de gevolgde strategie kan een monopolioïde positie voortvloeien, maar van werkelijk belang is hoe deze positie dan wordt gebruikt. De toegepaste tactiek gaat soms gepaard met ongewenste methoden, waartegen een kartel kan optreden en waartegen de overheid móet optreden als de gewenste economische orde in gevaar komt: Deze interventie zal ook de gestie van het kartel gelden als dit op haar beurt de economische orde ondermijnt.

Ad (c). Vele (voor)oordelen t.a.v. het kartel berusten op een onvoldoende gekende realiteit of wederom op het model van het statische evenwicht. Juist degenen, die het kartel zo gevaarlijk achten, dat het te vuur en te zwaard bestreden dient te worden, geven zich geen rekenschap van de zwakte van vele kartels, vooral als dit beruist op een asymmetrisch oligopolie. Vooral over de prijspolitiek doen zich velerlei conflicten voor. Aldra vindt A, dat B de kartelorganisatie te zijnen bate poot te misbruiken, dat hij onvoldoende van bepaalde collectieve activiteiten profiteert enz. Ondernemers geven in het algemeen hun zelfstandigheid slechts node prijs.

De mening, volgens welke het kartel vooral een „conserverende” werking zou hebben, is kwalijk verenigbaar met het boven geschetste streven van de moderne grote onderneming. Dat er in de werkelijkheid geen winstmaximering volgens het statische evenwichtsmodel plaatsvindt, geldt ook voor de kartelleden.

2. Trust tegenover kartel.

Ten aanzien van de economische efficiency wordt de trust veelvuldig tegenover het kartel geplaatst. De trust is een vorm van concentratie waarbij de onafhankelijkheid van een aantal bedrijven wordt opgeheven. De leiding kan overgaan tot specialisatie en afstoting van onrendabele delen. Deze efficiency-verbetering door schaalvergroting

(I.M.)

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG IN **Interunie**

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

zou juist gewenst zijn in het kader van de Europese markt. Het kartel daarentegen zou geen concentratie-instrument zijn en bovendien een restrictief-conserverend karakter bezitten. Wij wezen reeds op de strategie van de moderne ondernemer, die bepaald niet naar restrictie neigt.

Het is voorts onjuist, dat het kartel niets presteert op het gebied der efficiency. Men denke aan collectieve reclame, research, voorlichting, marktonderzoek, bedrijfsvergelijking enz. Bovendien valt de beoordelingsmaatstaf niet alleen te vinden in de beantwoording van de vraag of het kartel tot kostendaling leidt. Het kan ook een nuttige functie vervullen t.a.v. de ordening van de mededinging, voor zover (dreigende) „cut throat competition” juist een belemmering betekent voor *gezonde* concurrentie.

Trustificatie betekent veelal vergrote efficiency, maar ook (vergrote) macht ter markt. Dit kan onder bepaalde omstandigheden ongunstig uitwerken voor de afnemers en voor de rivalen, die getroffen kunnen worden door lokale prijsdiscriminatie. Ook kan een „multi-produkt”-onderneming de winst op produkt a gebruiken om verliezen op b te dekken en op deze wijze efficiëntere producenten op de markt van b te elimineren.

Resumerende menen wij te mogen concluderen, dat vele schrijvers ten onrechte trust en kartel tegenover elkaar plaatsen, ten onrechte in drieërlei zin: 1. beide organisatievormen kunnen bijdragen tot een meer efficiënte produktie-structuur in ruime zin; 2. beide kunnen gevaren opleveren voor de bestaande economische orde en 3. beide hebben een *eigen functie* in de maatschappelijke produktie. Reeds uit hoofde van dit laatste is het vrij irrelevant de beide economische verschijnselen tegen elkaar af te zetten.

3. Inflatoire ontwikkelingen.

Tijdens een periode van inflatie, zoals wij die sinds de tweede wereldoorlog kennen, heerst de tendentie, dat nagenoeg elke ondernemer winst behaalt, al maakt de progressieve belasting op schijnwinst zijn situatie weer minder rooskleurig. In elk geval verzwakt inflatie de concurrentiekrachten, zowel de invloed van de rivaliteit als die van (eventuele) „countervailing power”. Dit wekt de neiging de mededingingspolitiek te verscherpen en eventueel te complementeren met prijspolitiek. Van een doelbewust *anti-inflatiebeleid* was echter in de meeste Westerse landen geen sprake, wél van een volledige werkgelegenheidspolitiek. Paradoxalerwijze betekent een prijskartel in een inflatieperiode veelal juist een element van verstarring, d.w.z. een remmende invloed op de prijsbeweging.

DE Westerse wereld wordt nog steeds gekenmerkt door de in principe vrije verkeershuishouding met in principe vrije concurrentie. Het bestaan van vrije, actieve concurrentie impliceert nog niet dat van effectieve, aanvaardbare mededinging. Rivaliteit kan namelijk gepaard gaan met ongewenste verschijnselen voor de individuele ondernemer en voor de economische orde. Tegen sommige van deze verschijnselen kan een kartel met succes optreden. Het ware een enorme taak voor de overheid zelf allerlei regelingen per bedrijfstak te treffen, maar wél vermogen zowel het kartel als de trust zelf weer aanleiding te geven tot onaanvaardbare ontwikkelingen.

De overheid is de aangewezen instantie hiertegen te waken, maar dan niet door middel van een verbodswetgeving maar van een, wat wij zouden willen noemen, een *controlewetgeving*. Dit betekent, dat het mededingingsbeleid dient te worden geënt op de werkelijkheid, m.a.w. het behoort een casuïstisch beleid te zijn, waarbij de bewijs-

Robinsoniade

DE „grand old lady of economics”, Joan Robinson, schrijft graag en veel. Onlangs verscheen van haar hand een boekje met de voor economen weinig moedgevende titel „Economics, an awkward corner”¹⁾.

Het thema van haar bespiegelingen vormt de onmogelijkheid van simultane realisering der diverse economische desiderata. Het heilig beginsel van de vrije ondernemingswijze produktie conflicteert met de evidente noodzaak tot planning ten einde een hoog werkgelegenheidsniveau te bewerkstelligen. Zo ook willen wij er niet aan dat de doeleinden van volledige werkgelegenheid en een stabiel prijsniveau praktisch niet met elkaar in overeenstemming zijn te brengen. Het vrije spel van internationale vraag en aanbod dat een levensvatbaar systeem van internationale handel voortbrengt vindt zijn begrenzing in de betalingsbalanscrises, die elk land op den duur wel eens krijgt te doorstaan. Enz., enz.

De kracht van mevrouw Robinson in dit soort op de economische realiteit geënte boekjes is dat zij haar eigen mening a.h.w. en marge plaatst, d.w.z. zonder daarmee het beeld van het (internationaal) economisch gebeuren, dat zij heeft geschilderd, te verduisteren of een zo objectief mogelijk begrip daarvan in de weg te staan.

Men hoeft het niet altijd met haar eens te zijn om haar rake en lucide karakterisering te kunnen waarderen, zoals bijv. die over het structureel probleem waar de textielindustrie mee te kampen heeft („Lancashire now has to be defended against cheap textiles from countries whose indigenous industries she was once encouraged to ruin in the name of free trade”), over de ontwikkelingshulp („a miserable trickle compared to all the talk about it”) of over het nastreven van volledige werkgelegenheid als doel in zichzelf. De meesten van haar landgenoten zullen zich weinig ingenomen voelen wanneer zij lezen dat zij geacht worden de voorkeur te geven aan „a loose-jointed, ramshackle economic system to one streamlined for efficiency and speed”.

Ongetwijfeld zullen haar, soms tot paradoxen of aforismen wordende, uitspraken wel eens tot tegenspraak prikkelen of anderszins provocerend werken. Maar dat is nu juist het nuttige van die provocerende paradoxen: zij bevorderen onze geestelijke lenigheid.

dr

¹⁾ Verschenen bij Allen & Unwin, Londen 1966, 94 blz., f. 5,35.

last in principe bij de overheid dient te berusten. Een verbodswetgeving is o.i. niet alleen in principe een verwerpelijk beleid, doch impliceert bovendien een parti pris jegens, een veroordeling bij voorbaat van het kartel, hetgeen weer een smet op de ondernemer werpt. Dit alles laat onze mening onverlet, dat de overheid kritisch dient te staan tegenover alle private machtsvorming.

Amsterdam.

Dr. H. HOELEN.

Enige aspecten van de aluminiumindustrie (II) *

IN een eerste artikel werden enige productie- en consumptiecijfers van het metaal aluminium gegeven, werd zijn concurrentie met andere metalen besproken, een overzicht gegeven van de problemen waarmee de Amerikaanse aluminiumindustrie te kampen had en heeft en ingegaan op de gebruiksmogelijkheden van aluminium. In het onderstaande komt een aantal verdere aspecten ter sprake.

Vestigingsplaatsproblemen

Voor de vestiging van een aluminiumindustrie op economische grondslag moet lokaal of door import tegen aanvaardbare prijzen kunnen worden beschikt over de nodige grond- en hulpstoffen, over goedkope bronnen van thermische en elektrische energie en over een afzetgebied in binnen- en buitenland van voldoende omvang en koopkracht. Bovendien moet op schappelijke voorwaarden in de enorme kapitaalbehoefte van de industrie, welke die van alle andere metalen overtreft, kunnen worden voorzien, hetzij door samenwerking met de overheid en (of) particuliere ondernemers, dan wel door leningen op zeer lange termijn. In de smelter te Delfzijl, een „joint venture” van Hoogovens, Alusuisse en Billiton Mij, met een capaciteit van 32.000 ton, werd niet minder dan f. 100 mln. geïnvesteerd terwijl de kosten van de geprojecteerde uitbreiding met 40.000 ton, op f. 85 mln. worden geraamd.

Aan het Surinaamse Brokopondobedrijf, bestaande uit een waterkrachtwerk (ca. 150.000 KW), een alumina-fabriek en een smelter (die in 1964 een capaciteit hadden van 450.000 resp. 30.000 ton), werd door de eigenaresse „Alcoa” reeds meer dan f. 600 mln. ten koste gelegd. In de immense waterkrachtcentrale met smelter te Kitimat in Brits Columbia (capaciteit in 1965: 210.000 ton), zou reeds \$ 455 mln. zijn geïnvesteerd ¹⁾.

Zelden zijn in één land alle essentiële vestigingsfactoren aanwezig. Daarom is de aluminiumindustrie tegenwoordig op internationale leest geschoeid. Dit stelt de verticaal geïntegreerde maatschappijen voor het probleem, de produktiemogelijkheden van de vaak in zeer ver uiteenliggende gebieden gevestigde bedrijfseenheden, op doelmatige wijze op elkaar af te stemmen. Zo importeert de grootste Canadese maatschappij „Aluminium Ltd.” (Alcan) een deel van de benodigde grondstof in de vorm van alumina uit

Jamaica, vervoert dit tussenprodukt met eigen schepen over een afstand van 8.000 km via het Panamakanaal naar Brits Columbia, waar het in de daar gevestigde smelter tot aluminium wordt verwerkt. Het geproduceerde metaal wordt vandaar mogelijk deels uitgevoerd naar de Verenigde Staten, deels in de industriecentra in het zuidoosten des lands tot halffabrikaten verwerkt. Een der kleinere Amerikaanse maatschappijen: „Harvey Machine Co”, die in het noordwesten van de Verenigde Staten een smelter bezit, betreft alumina uit Japan, dat aldàar wordt bereid uit bauxiet afkomstig uit Maleisië. De Amerikaanse industrie moest in 1965 ca. 85 pCt. van de benodigde bauxiet importeren, vnl. uit Suriname, waarvan een deel diende om de kwaliteit van het binnenlandse erts door „grading” te verbeteren.

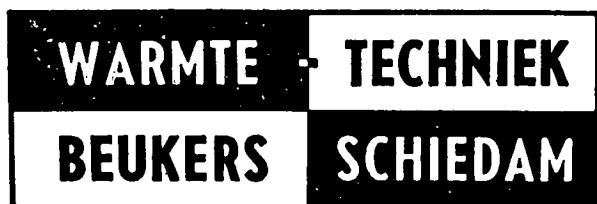
Slechts Frankrijk, de bakermat van de aluminium-industrie, beschikt over alle vestigingsfactoren. Hierdoor is de Franse industrie, die bovendien op zeer doelmatige wijze produceert en distribueert ²⁾, in staat aan alle concurrentie in binnen- en buitenland het hoofd te bieden. Toch staat de kwaliteit van de Franse bauxiet ten achter bij die uit het Caraïbische gebied, waardoor de kostprijs van de hieruit te bereiden alumina ongunstig wordt beïnvloed. Voorts is het waterkrachtpotentieel niet toereikend om volledig te kunnen voorzien in de enorme behoefte van de aluminiumindustrie aan goedkope elektrische energie (15.000 KWU per ton metaal), zodat 40 pCt. van de smeltercapaciteit op de aanzienlijk duurdere thermische elektriciteit is aangewezen, welke hier uit aardgas wordt verkregen. Terloops zij opgemerkt, dat in West-Duitsland hiervoor bruinkool wordt benut en in de Verenigde Staten naast overwegend hydro-elektrische energie ook laaggeprijsde steenkool.

De Franse industrie neemt, gesteund door het buitentarief van 9 pCt. op primair aluminium en van 12 - 15 pCt. op de verschillende halffabrikaten, in de E.E.G. dan ook een overheersende positie in. In 1965 bedroeg het aandeel van dit land in de bauxiet- en aluminiumproductie van de Gemeenschap ca. 92 en 50 pCt., in de aluminiumexport van 150.500 ton 83 pCt., waarvan 58 pCt. bestemd was voor de lid-staten. Dit betekent echter geenszins dat er in de E.E.G. niet voor andere producenten plaats zou zijn.

Kansen voor Nederland, Suriname en andere geassocieerde landen

Wat de grondstoffenvoorziening van de E.E.G. betreft kan worden opgemerkt, dat de bauxietproductie van 1964 bijna 2,7 mln. ton bedroeg. Hiervan was 85 pCt. of 2,3 mln. ton voor de fabricage van aluminium beschikbaar. De rest werd in bepaalde vorm bestemd voor de productie van vuurvast materiaal, sneldrogende cement, chemische en farmaceutische doeleinden en ten slotte van synthetisch

(I.M.)

* (I) in E.-S.B. van 12 april jl., blz. 385-387.

¹⁾ U.N. Economic and Social Council (Econ. Comm. for Europe): *Competition between Steel and Aluminium*, New York 1954.

²⁾ J. Boquentin: „Frankreichs Aluminium Industrie”, *Metall*, 19e jrg. 1965, no. 5, blz. 489.

cryoliet, welk produkt bij de elektrolyse van aluminium uit alumina als elektrolyt fungeert.

Aannemende dat voor de bereiding van 1 ton aluminium ca. 5 ton van de niet zo hoogwaardige Zuideuropese bauxiet nodig is, dan zou in 1964 voor de metaalproductie van 650.900 ton rond 3,3 mln. ton erts nodig zijn geweest, een deficit derhalve van 1 mln. ton, waaraan vooral door het geassocieerde Griekenland, maar ook door Joegoslavië werd tegemoet gekomen. In genoemd jaar bedroeg het netto tekort van de Gemeenschap aan aluminium 236.000 ton. Hierin werd door de Verenigde Staten, Canada en Noorwegen voor resp. 36, 21 en 28 pCt. voorzien.

Aan de opheffing van het tekort aan erts c.q. alumina, zouden behalve genoemde landen het met de E.E.G. geassocieerde Guinee, Kameroen en ook Suriname kunnen medewerken. Met het oog hierop wordt in Suriname het aluminiumbedrijf van de „Alcoa” voortdurend uitgebreid; het zou thans reeds 850.000 ton 's jaars produceren. Genoemde landen, die een aanzienlijk potentieel aan exploitbaar erts en waterkracht bezitten, hebben plannen om in de naaste toekomst hun aluminiumproductie op te voeren. De tekortgebieden in de E.E.G. kunnen hiervan profiteren, met name West-Duitsland dat in 1965 een importoverschot uit derde landen had van 135.600 ton primair metaal. Maar ook in Nederland is dat op economische wijze mogelijk, daar het in Delfzijl gevestigde bedrijf (Aldel), dat de realisering is van een uit 1935 daterend plan om in Nederland (Zuid-Limburg) een aluminiumindustrie te vestigen, tegen een aantrekkelijke prijs uit Suriname alumina kan verkrijgen en voorts in de onmiddellijke omgeving kan beschikken over goedkope elektrische stroom. Ook kunnen de kostbare, regelmatig te vernieuwen, anoden worden betrokken van de fabriek, die de partner „Alusuisse” in het Botlekgebied vestigde onder de rook der olieraffinaderijen. Deze ondernemingen leveren namelijk de petroleumcokes en pek die voor de vervaardiging van anoden nodig zijn.

Klaarblijkelijk is het thans voor „Aldel” economischer om de alumina in te voeren dan die hier te lande zelf te produceren uit geïmporteerde bauxiet met behulp van hulpstoffen (soda en kalk) welke voordelig door binnelandse bedrijven kunnen worden geleverd. Thermische energie daarvoor zou uit aardgas zijn te verkrijgen, eventueel ook uit steenkool indien de E.G.K.S. deze brandstof tegen sterk gereduceerde prijs uit haar reusachtige, onverkoopte voorraden zou aanbieden. De kostprijs van de Surinaamse alumina is echter, hoewel alle voor de bereiding langs chemische weg benodigde hulp- en brandstoffen moeten worden geïmporteerd, relatief laag, enerzijds omdat dit produkt op zeer grote schaal wordt gefabriceerd uit hoogwaardig erts, anderzijds omdat de aluminafabriek, als unicum in de wereld, kon worden gevestigd in de onmiddellijke nabijheid van zowel bauxietmijnen als smelter, en dat op een plaats aan de Surinamerivier die voor zeeschepen van 5.000 ton bereikbaar is. De zware kosten die in andere landen vaak op het vervoer van de volumineuze

bauxiet en alumina drukken, kunnen hier dus worden vermeden.

De bijdrage van Nederland in het tekort van de E.E.G. zal voorlopig echter slechts beperkt zijn, aangezien het aluminiumverbruik per hoofd per jaar hier nog zo gering is — rekening houdende met de in- en uitvoer van half-fabrikaten enz. ca. 3,6 kg in 1965, tegen gemiddeld 5,5 kg in de Westeuropese landen en 17,2 kg in de Verenigde Staten³⁾ — dat bij een verdere stijging van het industriële volume en van de reële koopkracht, welke laatste in vergelijking met de andere E.E.G.-landen betrekkelijk laag is, de volledige productie binnenslands nodig zal zijn.

Prognose van het verbruik

Met het oog op de enorme kapitaalinvestering en de langdurige voorbereiding die een volledig aluminiumbedrijf vereist, is het van groot belang een juist beeld te krijgen van de toekomstige ontwikkeling van het verbruik. Een reële prognose is thans echter zeer moeilijk op te stellen, daar in de meeste Westerse landen de economische groei stagneert en ter bestrijding van de inflatie maatregelen worden getroffen ter beperking van de particuliere en overheidsbestedingen, terwijl de consumptie van aluminium juist in sterke mate afhankelijk is van het conjunctuurverloop alsmede van de productie en omzet van kapitaal- en duurzame verbruiksgoederen. De moeilijkheden worden nog vergroot nu de politieke situatie, die ook van grote invloed is op de uitvoering van de aluminium verslindende ruimtevaartprojecten en op de prijsverhoudingen t.a.v. andere metalen, zo labiel is.

Gaat men ervan uit, dat bij een stijging van het bruto nationaal produkt met 1 pCt. de aluminiumconsumptie met 2 pCt. toeneemt — in de jaren 1955-1965 bleek namelijk in de E.E.G. in haar totaliteit, en in de Verenigde Staten een stijging van het bruto nationaal produkt in constante prijzen met gemiddeld 5,1 en 3,2 pCt. per jaar te correleren met een toeneming van het aluminiumverbruik van resp. gemiddeld 10,1 en 6,3 pCt. per jaar — dan zal in 1970, indien het geoorloofd is dezelfde norm voor elk der E.E.G.-landen afzonderlijk aan te leggen, de consumptie zich kunnen ontwikkelen zoals in tabel 1 is aangegeven.

Het hoofdelijk verbruik van primair aluminium zou dus in 1970 in West-Duitsland, Frankrijk, Italië, België, Nederland en de totale E.E.G. resp. bedragen 8,5; 7,2; 3,6; 11,4; 2,1 en 6,5 kg tegen resp. 5,6; 4,6; 2; 6,3; 1,1 en 3,8 kg in 1960. Zou de E.E.G. naar zelfvoorziening streven dan moet de smeltercapaciteit met 369.700 ton worden uitgebreid. Zeer waarschijnlijk zal dit zonder een belangrijke invoer van goedkope energie niet mogelijk zijn, daar de energieproductie van de Gemeenschap, kernenergie buiten beschouwing gelaten, in 1980 naar schatting

³⁾ R. Escherich: „Die Entwicklung der Aluminium Industrie im Jahre 1965”, *Metall*, 20e jrg. 1965, no. 3, blz. 251.

(I. M.)

Met een aandeel

VEREENIGD BEZIT VAN

TABEL I.

Prognose van het verbruik van primair aluminium in 1970
in de E.E.G.-landen

Land	Gemid. stijging van het bruto nationaal produkt in prijzen van 1958 gedurende 1965-1970 per jaar in pCt. a)	Aluminium verbruik in 1.000 ton in 1965 b)	Aluminium produktie in 1.000 ton in 1965	Aluminium verbruik in 1.000 ton in 1970	Capaciteit in 1.000 ton in 1965
West-Duitsland ..	3,5	387,4	234,5	523,0	248,0
België / Luxemburg	4,0	79,3	—	111,0	—
Frankrijk	4,8	248,6	316,0	367,9	433,0
Italië	5,0	128,0	115,0	192,0	141,0
Nederland	4,5	19,2	—	27,8	30
E.E.G.	—	850,5	665,5	1.221,7	852,0

a) Bron: O.E.C.D.: *Economic Growth 1965/70*, Parijs 1966.

b) Bron: *Minerais et métaux, Statistiques 1965*, Parijs 1966.

slechts voor 38-58 pCt. zal kunnen voorzien in de snel stijgende behoefte, niettegenstaande de omvangrijke aardgasvondsten.

Problemen rond een eventueel samengaan van E.E.G. en E.V.A.

Bij een eventueel samengaan van de E.E.G.- en de E.V.A.-landen zou de situatie geheel veranderen. Noorwegen zou dan kunnen optreden als leverancier van goedkope aluminium. Dit land kon in 1965 reeds 226.000 ton concurrerend uitvoeren, dank zij de lage prijs van zijn geheel aan waterkracht ontleende, elektrische energie. Deze prijs bedraagt ca. 1 mill (= 1/10 dollarcent) per KWU tegen gemiddeld 3,5 mill in Frankrijk en 1,5 mill in Canada. Deze export kan nog aanmerkelijk toenemen, omdat de smeltercapaciteit in verband met de in ruime mate beschikbare waterkracht, gemakkelijk kan worden verdubbeld.

Aan de andere kant zou de Noorse industrie, die thans de alumina rechten vrij uit het Jamaica bedrijf van „Alcan” betrekt in ruil voor een deel van het geproduceerde metaal, te maken krijgen met een buitentarief dat voor de E.E.G. op 11 pCt. werd vastgesteld. Zouden de Commonwealth-landen dezelfde rechten verwerven als de met de E.E.G. geassocieerde gebieden, dan zou niet alleen Jamaica maar ook Canada, 's werelds belangrijkste erts- resp. aluminium-exporteur, tot de Gemeenschap kunnen doordringen. Laatstgenoemd land kan thans reeds een groot contingent rechten vrij in Groot-Brittannië importeren, terwijl leden van de E.V.A. en derde landen onderworpen zijn aan een tarief van resp. 7 en 10 pCt. In het netto tekort van Engeland, in 1965 300.000 ton groot, werd door Canadese

producenten, w.o. „British Alum. Comp. of Canada”, een concern dat thans wordt beheerst door Reynolds Metal Comp., voor ruim 55 pCt. voorzien. Bij de eventuele onderhandelingen tussen de E.E.G.- en de E.V.A.-landen zal het niet eenvoudig zijn inzake aluminium tot een compromis te komen, dat aan de uiteenlopende wensen en belangen der toekomstige partners in voldoende mate tegemoet komt.

Slot

AANGEZIEN in 1965 het jaarverbruik van primair aluminium per hoofd in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en West-Duitsland, in- en uitvoer in aanmerking genomen, resp. 14,4; 6,7 en 6,6 kg bedroeg, tegen 4,4 kg in Australië, 2,7 kg in Japan, 0,62 kg in Brazilië en 0,19 kg in India, kan worden verwacht dat, indien de industriële produktie en reële welvaart in de Aziatische, Zuidamerikaanse en Afrikaanse landen naar het peil der geïndustrialiseerde Westerse landen toegroeien, de wereldconsumptie van aluminium nog zeer aanzienlijk kan toenemen.

Aan de andere kant moet men er rekening mede houden dat in de welvarende landen het bezit van een auto, koelkast, wasmachine, televisie, radiotoestel enz. niet meer als luxe wordt ervaren, zodat steeds meer huisgezinnen daarover de beschikking hebben. In de naaste toekomst zal in deze landen de omzet van genoemde goederen minder afhankelijk zijn van een stijging van het welvaartspeil dan van het bevolkingsaccres en van de vervangingsnoodzaak, al neemt deze door het kostbaar geworden en daardoor onvoldoende onderhoud toe.

Bovendien wordt het aantal toepassingsmogelijkheden nog geregeld uitgebreid, terwijl voortdurend wordt gestreefd naar een verlaging van de kostprijs, niet alleen door verhoging van de produktiviteit en beperking van het energieverbruik, maar ook door eliminering van de aluminafase. Zou het op dit laatste geconcentreerde onderzoek, dat thans in de Verenigde Staten en Frankrijk gaande is, succes opleveren, dan zou de kostprijs sterk dalen, hetgeen aan de concurrentiepositie van aluminium t.o.v. andere metalen en materialen in hoge mate ten goede zou komen.

De vrees dat bij een zeer sterke toeneming van het verbruik een tekort zou ontstaan aan bauxiet en energie lijkt ongegrond. De recente ontdekking van het gigantische bauxietvoorkomen in Noord-Oost-Australië doet vermoeden, dat ook in andere daarvoor in aanmerking komende tropische landen nog grote voorraden kunnen worden blootgelegd. Voorts is het thans economisch mogelijk om als grondstof ook laagwaardig bauxiet te benutten. Verder is gebleken dat er in Azië, Afrika en Zuid-Amerika nog wel mogelijkheden zijn voor het opwekken van hydro-elektrische energie op economisch verantwoorde wijze. Al met al kan de toekomst van het metaal aluminium met vertrouwen tegemoet worden gezien.

's-Gravenhage.

Dr. L. J. VROON.

(I. M.)

1894 de voordelen van een afgeronde aandelenportefeuille

Alleenverkoopovereenkomsten

DE positie van de alleenverkoopovereenkomst in het E.E.G.-kartelrecht is aanzienlijk duidelijker geworden na de belangrijke uitspraken van het Europese Hof te Luxemburg in juni en juli van het vorige jaar, en wel in de zaken 56/65 (Société La Technique Minière versus Société Maschinenbau Ulm), 32/65 (de Italiaanse regering versus de Raad en de Commissie van de E.E.G.) en (gevoegd) 56/64 en 58/64 (Grundig en Consten versus de E.E.G.-Commissie).

Inmiddels is een aantal commentaren op deze arresten (welke gepubliceerd zijn in *Jurisprudentie van het Hof van Justitie* deel XII-4, 1966) verschenen. Hiertoe behoort o.a. de bespreking door Mr. H. van den Heuvel in zijn artikel „Drie kartelbeslissingen van het Hof van Justitie van de Europese gemeenschappen” in het *Nederlands Juristenblad* van 12 november 1966 (blz. 993-1003). Terecht wijst deze auteur er op dat het Hof heeft afgerekend met de opvatting dat een alleenverkoopovereenkomst per definitie zou vallen onder art. 85, lid 1 en dus verboden zou zijn. Of art. 85-1 van toepassing is op een bepaalde alleenverkoopovereenkomst is namelijk afhankelijk van enige omstandigheden, met name de invloed van de overeenkomst op de handel tussen de lid-staten en op de concurrentie-situatie. Bijzonder belangrijk is, wat de arresten over deze twee — ook in het Verdrag genoemde — criteria vermelden. Van den Heuvel merkt in dit verband op dat het Hof in de drie uitspraken art. 85 heeft teruggeplaatst in het kader van het gehele Verdrag, door te stellen dat art. 85 die overeenkomsten verbiedt welke de mogelijkheid bieden een belemmering te creëren voor het tot stand komen van één gemeenschappelijke markt. Art. 85 is daarom geen wapen „ter verdediging van een volledige vrije concurrentie, een ideale concurrentie of zelfs „workable competition”, maar beoogt zich te verzetten tegen kunstmatige belemmeringen van de eenwording van de gemeenschappelijke markt”.

Uitvoeriger wordt op deze kwestie ingegaan door Dr. jur. Dr. rer. pol. Friedrich Kirschstein, die onder de titel „Beurteilung von Alleinvertriebsverträge nach EWG-Kartellrecht” in *Wirtschaft und Wettbewerb* van oktober 1966 (blz. 777-791) een zeer goed commentaar schreef. Deze auteur signaleert een verschil t.a.v. art. 85-1 tussen de Commissie en het Hof. Terwijl de Commissie in haar tot nog toe genomen beslissingen allereerst inging op de vraag of de overeenkomst een beperking van de mededinging inhield om pas daarna eventueel de invloed op de handel tussen de lid-staten te onderzoeken, gaat het Hof in omgekeerde volgorde te werk. De werkwijze van de Commissie berust, volgens Kirschstein, op het aannemen van een causaal verband tussen beperking van de concurrentie en beïnvloeding van de inter-statelijke handel. Voor het Hof echter vormt deze beïnvloeding van de handel de grens tussen het nationale en het Gemeenschapsrecht, zodat aan de hand hiervan allereerst de bevoegdheid van het Europese Hof moet worden onderzocht. Het blijkt dat het Hof de mogelijkheid tot beïnvloeding van de handel tussen de lid-staten enger interpreteert dan de

Commissie, daar zij hieronder verstaat de mogelijkheid de vrijheid van handel tussen de lid-staten in gevaar te brengen op een wijze welke nadelig is voor de verwezenlijking van de doelstelling van een gemeenschappelijke markt. Als op deze wijze de competentie van het Hof is vastgesteld gaat het Hof na of de overeenkomst een merkbare beperking van de concurrentie op de markt van het produkt tot doel of gevolg heeft. Om deze laatste vraag te beantwoorden dient aandacht te worden besteed aan de aard en de hoeveelheid van de onder het akkoord vallende produkten, de betekenis van de positie van partijen op de markt, het feit of de overeenkomst op zichzelf staat of deel uitmaakt van een meer of minder uitgebreid net van overeenkomsten en de mate van bescherming die de overeenkomst aan de exclusiviteit biedt, waarbij met name belangrijk is of parallele importen mogelijk zijn. Kirschstein meent dat de door het Hof gekozen andere volgorde de Commissie bij toekomstige beslissingen voor enkele niet onaanzienlijke problemen kan stellen.

Andere interessante vraagstukken — waarop in dit verband niet nader kan worden ingegaan — vormen de afbakening van de relevante markt, het onderscheid tussen de concurrentie op het niveau der producenten tussen verschillende merken en de concurrentie op het niveau van de distributie binnen één bepaald merk, de verhouding Gemeenschaps-kartelrecht en nationaal merkenrecht enz.

Economisch het meest interessant noemt B. Baardman, in zijn opmerkingen over de drie arresten in *Cahiers de droit européen* (1966, no. 6), de weigering van de Commissie, bevestigd door het Hof, om de vrijstelling ex art. 85 lid 3 op de Grundig-Consten-overeenkomst toe te passen. Duidelijk blijkt volgens deze auteur dat het Hof alleenverkoopovereenkomsten met absolute gebiedsbescherming, d.w.z. met een verhinderend van parallele importen, een zeer verregaande, met de doelstellingen van het Verdrag moeilijk verenigbare concurrentiebeperking acht. Evenals in de meeste andere commentaren geschiedt, laat ook Baardman de mogelijkheid open dat voor dergelijke overeenkomsten vrijstelling zou kunnen worden verleend indien de absolute gebiedsbescherming noodzakelijk is om een nieuw produkt op een markt te introduceren.

Gleiss en Hootz schreven een even korte als kritische noot in *Aussenwirtschaftsdienst* 1966, no. 15 (blz. 310-312). Hun voornaamste bezwaar richt zich tegen het feit dat het Hof in de „Grundig-Consten-zaak” uitgegaan is van een markt van Grundig-produkten in Frankrijk en binnen deze markt een beperking van de mededinging in de zin van art. 85 heeft aangenomen, zonder de concurrentie van gelijksoortige produkten van andere merken in aanmerking te nemen. De door het Hof gevolgde interpretatie doet concluderen dat Grundig monopolist is in de zin van art. 86: „ein absurder Gedanke”, zo stellen de auteurs vast. Deze gevolgtrekking lijkt ons onjuist, omdat het bij art. 86, veel meer dan bij art. 85, voor de hand ligt de „relevante markt” in ruime zin op te vatten. Voorts worden twee opmerkingen gemaakt in verband met de door het Hof gegeven interpretatie van de woorden „welke de handel tussen de lid-staten ongunstig kunnen

beïnvloeden". Ten eerste menen de schrijvers dat op overeenkomsten met dit kenmerk niet uitsluitend het gemeenschapsrecht van toepassing is. Ten tweede concluderen zij dat alleenverkoopovereenkomsten zonder gebiedsbescherming, (vermoedelijk alle, die met Formulier B 1 zijn aangemeld) niet onder het verbod van lid 1 van art. 85 vallen. Dit impliceert, zo menen zij, dat de bij Verordening 19/65 aan de Commissie verleende bevoegdheid om voor deze overeenkomsten categoriaal ex 85(3) het verbod van lid 1 buiten toepassing te verklaren, zinloos is geworden; de Raad dient daarom te overwegen de in Vo. 19/65 gegeven bevoegdheid uit te breiden. Het is overigens twijfelachtig of men uit de overwegingen van het Hof mag opmaken dat alleenverkoopovereenkomsten zonder gebiedsbescherming niet onder het verbod van art. 85 (1) vallen; dat de schrijvers hun gevolgtrekking niet nader motiveren is daarom een gemis.

Deringer is over deze vraag in zijn commentaar op de drie arresten aanmerkelijk minder expliciet (*Neue Juristische Wochenschrift*, Heft 35, 1966, blz. 1585-1591) (een Engelse vertaling verscheen in *Common Market Law Review*, Vol. 4, no. 2, blz. 220). „Nicht eindeutig ist die Haltung des EuGH zu den Alleinvertriebsverträgen ohne Gebietsschutz", zo stelt hij. In het „LTM-MBU"-arrest geeft het Hof slechts zeer in het algemeen criteria voor de toetsing van alleenverteenwoordigingsovereenkomsten zonder die naar eventuele gebiedsbescherming te onderscheiden. In de „Grundig-Consten"-zaak heft het Hof een gedeelte van de overeenkomst op, maar niet duidelijk is of het dit doet vanwege een gebrekkige motivering of omdat het Hof de overige delen van de overeenkomst, dus na opheffing van de gebiedsbescherming, niet als door art. 85(1) verboden beschouwt. Deringer neigt tot de laatste verklaring, omdat het Hof zich anders nog had moeten uitlaten over de mogelijkheid van ontheffingen ex 85(3). Wel concludeert hij uit de overwegingen van het Hof met betrekking tot verhindering van parallelimporten, dat de Franse alleenvertegenwoordiger zich in zoverre niet meer kan beroepen op de „opposabilité aux tiers". Vêrstrekkend vindt hij de stelling van het Hof, dat de gebiedsbescherming blijkt uit Grundigs verplichting ook niet indirect aan derden goederen te leveren, die voor het betreffende gebied bestemd zijn. Ten slotte betreurt de auteur het, dat het Hof bij de toetsing van de „onmisbaarheid" van de gebiedsbescherming de puntsgewijze methode van de Commissie volgt; het wijst de verschillende argumenten, één voor één beoordelend, los van elkaar af. Dit heeft het nadeel dat een waardering van alle gezichtspunten gezamenlijk achterwege blijft.

In een omvangrijke maar overzichtelijke annotatie behandelt ook Mailänder de drie arresten over alleenverteenwoordiging en kartelrecht (*Der Betriebs-Berater*, 1966, Heft 21, blz. 834-843). Hij geeft aan hoe het Hof, dank zij deze „Urteilstrias", art. 85 nader heeft geïnterpreteerd en welke leemten er nog zijn. Kritiek heeft Mailänder op de beslissing dat het verbod van art. 85(1) reeds van toepassing is als het beogen van concurrentiebeperking wordt aangetoond. De consequenties die dit met name heeft voor het merkenrecht gaan Mailänder te ver. Het ware voldoende de gewraakte merkenovereenkomst in de „Grundig-Consten"-zaak als een aanwijzing voor de illegale bedoeling van partijen te beschouwen. Een volledig verbod van dergelijke overeenkomsten is, gezien de al in de nationale rechtspraak aanvaarde beperking van het merkenrecht: „mit Kanonen auf Spatzen" schieten.

Hoewel de drie arresten meer klaarheid hebben gebracht

in het E.E.G.-mededingingsrecht, zijn nog lang niet alle vragen opgelost; zoals te verwachten was, scheppen de uitspraken zelfs weer nieuwe problemen. Zo noemt Dr. G. Le Tallec aan het slot van zijn lezenswaardige beschouwing over de drie arresten onder de titel „Die Wettbewerbsregeln in der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft nach der Rechtsprechung des Gerichtshofes" (*Aussenwirtschaftsdienst*, 30 november 1966, blz. 437-442) de in vele overeenkomsten opgenomen verplichting voor de distribuut uitsluitend produkten van een bepaalde producent te verkopen als een voorbeeld van een bepaling waarover nog geen uitsluitel is verkregen.

In het voorgaande is reeds herhaaldelijk de in art. 85, lid 3 geboden mogelijkheid het verbod van art. 85, lid 1 buiten toepassing te verklaren ter sprake gekomen. Deze vrijstelling kan worden gegeven aan afzonderlijke overeenkomsten of aan groepen overeenkomsten van een bepaalde soort in het algemeen. Ingevolge Vo. 19/65 kunnen dergelijke vrijstellingen door de Commissie worden verleend. Deze heeft op 26 augustus 1966 een ontwerp-verordening gepubliceerd, behelzende een groepsgewijze vrijstelling van de alleenverkoopovereenkomst. Dit ontwerp wordt door K. Spormann in „Die Gruppenfreistellung zweiseitiger Alleinvertriebsvereinbarungen" (*Aussenwirtschaftsdienst*, 15 september 1966, blz. 333-338) besproken. Een van de voorwaarden waaraan voldaan moet zijn, wil een overeenkomst op grond van deze verordening vrijgesteld zijn, is de afwezigheid van absolute gebiedsbescherming welke parallelle importen onmogelijk maakt. Indien dus voor een alleenverkoopovereenkomst met absolute gebiedsbescherming vrijstelling verkregen zou willen worden (bijv. in het eerder vermelde geval van introductie van een nieuw produkt), kan dit uitsluitend door middel van een individuele beslissing van de Commissie. Spormann kent aan de verordening grote betekenis toe. Eindelijk ontstaat namelijk rechtszekerheid op dit gebied. Het valt te verwachten dat vele ondernemingen gebruik zullen maken van het recht binnen drie maanden na inwerkingtreden van de verordening hun overeenkomsten zodanig aan te passen dat zij uit hoofde van de verordening zijn vrijgesteld. Bij het sluiten van nieuwe overeenkomsten zal ook zeker in vele gevallen met de verordening rekening worden gehouden. (Intussen is de verordening betreffende generieke vrijstelling door de Commissie vastgesteld en treedt deze op 1 mei in werking).

Vervoer

HET gemeenschappelijk vervoerbeleid heeft na het akkoord van 22 juni 1965, waarin het principebesluit van een vrijere prijsvorming in het vervoer werd aanvaard, nog geen wezenlijke vooruitgang geboekt. Eerst 16 maanden na dato kwam de Raad van Ministers bijeen om zich over de uitgewerkte voorstellen van de Europese Commissie te beraden. Aan deze vergadering wijdt Y. Ferraton in de *Revue de la Navigation intérieure et rhénane* van 10 november 1966 een interessante beschouwing: „L'Europe des transports n'est toujours pas pour demain". In een op de genoemde vergadering aan-

VERENIGING VAN AFGESTUDEERDEN DER
NEDERLANDSE ECONOMISCHE HOGESCHOOL

ECONOMISTENDAG 17 MEI 1967

in de

Nederlandse Economische Hogeschool,
Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam.

Onderwerp:

MANKRACHT, EEN VERWAARLOOSDE
FACTOR?

Arbeidsmarktpolitiek en economische groei.

Discussieleider:

Prof. Drs. C. J. van Eijk, hoogleraar in de staathuishoud-
kunde aan de Nederlandse Economische Hogeschool.

Sprekers:

Mr. S. Barkin, „Director Division Social Affairs” van de „Organisation for Economic Co-operation and Development” in Parijs.

Prof. Dr. W. Albeda, hoogleraar in het sociaal-economisch beleid aan de N.E.H., lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Programma:

- 10.00 uur ontvangst: koffie.
- 10.30 uur opening door Drs. J. de Nes, voorzitter van de Vereniging van afgestudeerden der Nederlandse Economische Hogeschool.
- 10.35 uur Mr. S. Barkin.
- 11.20 uur koffie.
- 11.45 uur Prof. Dr. W. Albeda.
- 12.30 uur apéritif.
- 13.15 uur lunch.
- 14.30 uur discussie.
- 16.30 uur sluiting.

Aanmelding:

vóór 1 mei 1967 bij het secretariaat van de Vereniging van afgestudeerden der N.E.H., Ringdijk 448, Slikkerveer (tel. 01896 - 34 45).

Kosten:

met inbegrip van koffie, apéritif en lunch f. 6,50 per persoon.

Betaling:

eveneens vóór 1 mei 1967 door storting of overschrijving op girorekening nr. 532153 t.n.v. Vereniging van afgestudeerden der Nederlandse Economische Hogeschool.

Toegangskaarten:

zullen aan de deelnemers worden toegezonden na ontvangst van het verschuldigde bedrag.

genomen resolutie besloten de zes Ministers van Vervoer het probleem van de regeling van de capaciteit van het vervoersapparaat aan een grondige bestudering te onderwerpen en het bovendien prioriteit te verlenen boven het probleem van het tariefregime. Ondanks de door deze hernieuwde bestudering ontstane vertraging in de vorming van het beleid, is de schrijver van mening dat deze aanpak een meer constructieve basis voor de verdere werkzaamheden vormt.

De huidige impasse dient niet met pessimisme, doch met zorg te worden gezien, concludeert N. S. Despicht in het laatste artikel van de serie „Transport in the Common Market”, verschenen in het *Institute of Transport Journal* (vol. 32, no. 1, november 1966). Aangezien de douane-unie in 1968 een feit moet zijn, wordt het voeren van een gemeenschappelijk beleid in de verschillende economische sectoren — waaronder het vervoer een belangrijke plaats inneemt — zeer urgent.

In het voorlaatste artikel van deze serie (vol. 31, no. 12) worden de huidige moeilijkheden in de Rijnvaart besproken. Met respect beschrijft Despicht de Centrale Rijnvaart Commissie, die door haar handelen terecht het vertrouwen van de Rijnvaart geniet. De schrijver blijkt niet geporteerd te zijn voor een overdracht van de bevoegdheden van deze Commissie aan de E.E.G.-Commissie. De wens van de Europese Commissie, die als „watchdog of the Treaty of Rome” zeer gaarne de Rijn onder haar competentie ziet, acht hij evenwel begrijpelijk.

Naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van de reeds genoemde Centrale Rijnvaart Commissie werd in het *Tijdschrift voor Vervoerswetenschap* (1966, no. 4) de tekst van een door Mr. J. J. Oyevaar gehouden voordracht, getiteld „De Rijnvaart-Commissie en haar mogelijkheden voor de toekomst”, geplaatst. In deze voordracht worden de — van elkaar sterk afwijkende — opvattingen van de E.E.G.-Commissie en van de Centrale Rijnvaart Commissie over een capaciteitsregeling op de Rijn in het licht gesteld. Volgens Mr. Oyevaar heeft de C.R.C. een urgente en permanente taak, óók als een gemeenschappelijk vervoerbeleid tot stand zal zijn gekomen.

„De binnenscheepvaart in de Europese integratie” is de titel van een vijftal artikelen van de hand van Drs. P. Cremérs in *Vaart* (nos. 5, 6, 7, 8 en 9/10 van 1966). Achtereenvolgens worden aan de orde gesteld: de functie van de ontwikkeling van de Europese waterwegen, de economische problematiek van de verkeersonderneming, de vervoerspolitieke uitgangspunten van de nationale overheden, de reeds bestaande vormen van samenwerking in het Europese vervoer en de Europese binnenvaartpolitiek.

Bij het constateren van zoveel moeilijkheden in het praktisch vlak van de totstandbrenging van een gemeenschappelijk Europees vervoerbeleid, is het nuttig kennis te nemen van het objectieve en belangwekkende artikel, dat Prof. Dr. H. St. Seidenfus schreef in *Mitteilungen der Oesterreichischen Verkehrswissenschaftlichen Gesellschaft* (Heft 3/4 van 1966): „Der Einfluss der Verkehrswissenschaft auf die europäische Verkehrspolitik”. Seidenfus stelt de vraag in hoeverre de wetenschap de verwezenlijking van een rationeel beleid kan bevorderen. De schrijver is van mening, dat de noodzaak tot het opstellen van een gemeenschappelijk vervoerbeleid de vervoerseconomie nieuwe impulsen heeft gegeven. Omgekeerd is de invloed van de vervoerseconomie op het beleid veel moeilijker te bepalen, omdat politieke constellaties mede van grote invloed zijn.

Maart 1967.

Het Kapitaalfonds van de Verenigde Naties

Dr. J. H. Lubbers te New York schrijft ons:

DE bijzonder welkome „Ontwikkelingskroniek” in *E.-S.B.* van 22 maart jl. vermeldt ten onrechte dat Nederland heeft gestemd tegen de resolutie over de oprichting van een Kapitaalfonds van de Verenigde Naties, aangenomen door de XXIste Algemene Vergadering (september t/m december 1966). Inderdaad hebben de ontwikkelde landen, zoals de kroniek zegt, massaal tegen gestemd; Nederland evenwel heeft zich als enige onder de ontwikkelde landen bij stemming onthouden.

De achtergrond van deze onthouding — een wijze van tegen- noch voorstemmen die in het Nederlandse Parlement onbekend is — wordt gevormd door de steun, die Nederlandse delegaties naar Algemene Vergaderingen van de V.N. reeds sinds de jaren vijftig geven aan de gedachte van oprichting van een „SUNFED”, een „Special United Nations Fund for Economic Development”. Het SUNFED heeft in de Organisatie een lange geschiedenis. Van formele oprichting is jarenlang niets gekomen. De stelselmatige pleidooien van de voorstanders hebben evenwel gevolgen gehad. In 1959 bijv. trad als compromisoplossing, aanvaardbaar voor voor- en tegenstanders van SUNFED, het Speciale Fonds van de V.N. in werking met als taak het financieren van pre-investeringsprojecten. De strijdbijl werd niet definitief begraven. De tegenstanders van SUNFED (o.a. de Verenigde Staten, Engeland, Frankrijk) wensten het werkterrein van het nieuw opgerichte Speciale Fonds voorgoed tot pre-investeringsprojecten beperkt te zien; de voorstanders van SUNFED (naast Nederland bijv. ook Denemarken) zagen in het Speciale Fonds een nuttig begin van een operationele V.N.-activiteit, die op den duur, *al naar gelang daartoe financiële middelen beschikbaar zouden komen*, ook het terrein der eigenlijk gezegde investeringsfinanciering zou kunnen gaan bestrijken.

Inmiddels heeft, zeker ook als verder gevolg van de pleidooien ten behoeve van SUNFED, het aantal internationale organisaties en instellingen werkzaam op het gebied van financiering der economische ontwikkeling een belangrijke uitbreiding ondergaan. De Internationale Bank is o.a. overgegaan tot oprichting van de „International Development Association”. De V.N. en de F.A.O. hebben samen het Wereldvoedselprogramma ingesteld. Het Speciale Fonds van de V.N. is met het Uitgebreide Programma van Technische Hulp versmolten tot het „Ontwikkelingsprogramma van de V.N.” (kortweg het UNDP). In elk der drie regio's Latijns-Amerika, Afrika en Azië zijn regionale ontwikkelingsbanken ontstaan. Met deze rijke variatie in internationale instellingen op het gebied van ontwikkelingsfinanciering, hier slechts schetsmatig weergegeven, is de situatie sinds het begin der jaren vijftig grondig veranderd. Eigenlijk bestaat thans het SUNFED in een pluraliteit van internationale lichamen. De oorspronkelijke pleitbezorgers ervan stond iets anders voor ogen; zij erkennen thans, dat veel van hun ideaal is verwezenlijkt. Het hoofdprobleem van het heden is veeleer *de schaarste aan internationaal ontwikkelingskapitaal*.

De Nederlandse delegatie naar de jongste Algemere Vergadering heeft het accent op dit hoofdprobleem ge-

legd, erop wijzend, dat de schaarste aan internationaal ontwikkelingskapitaal niet op te heffen is door oprichting van wéér een nieuw internationaal financieringsorgaan. Met alle begrip voor het verlangen van de groep van de ontwikkelingslanden om via oprichting van een Kapitaalfonds van de V.N. hun behoefte aan meer ontwikkelingskapitaal erkend te zien, wees de delegatie erop, dat het logischer en ook praktischer ware, het grote potentieel tot investeringsbevordering opgesloten in het Ontwikkelingsprogramma van de V.N. (het UNDP; zie boven) te activeren door dit UNDP geleidelijk uit te bouwen in de richting van financiering van investeringen in ontwikkelingslanden. Zonder het eerst proberen van deze voor de hand liggende oplossing ware de oprichting van een nieuw (en los van het UNDP staand) Kapitaalfonds van de V.N. prematuur.

Het heeft er tijdens de behandeling van deze materie in de Algemene Vergadering even naar uit gezien, dat de groep der ontwikkelingslanden bereid was de Nederlandse gedachte van een „geleidelijke transformatie” van het UNDP te steunen. Dat de groep per saldo is overgegaan tot het onverkort in stemming brengen van de resolutie inzake oprichting van een Kapitaalfonds, is aan tactische omstandigheden te wijten, die ik laat rusten. De Nederlandse onthouding op die resolutie en de daaraan ten grondslag liggende gedachtengang hebben bij de ontwikkelingslanden veel begrip en waardering gevonden.

Naschrift van de samenstellers van de „Ontwikkelingskroniek”.

GAARNE betuigen wij onze spijt dat wij op grond van een informele informatie een onjuiste indruk hebben gewekt over het standpunt van de Nederlandse delegatie inzake de resolutie aangaande oprichting van een Kapitaalfonds van de Verenigde Naties. Wij verheugen ons echter dat dit onbedoeld heeft geleid tot een zo heldere en genuanceerde correctie.

Recente publikaties

Dr. Ph. van Praag: Bevolkingsgroei en welvaartsmeting.
Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 199 blz., f. 15.

Het bevolkingsvraagstuk is voor de schrijver allereerst een sociaal probleem, welks economische aspecten hij nader heeft willen onderzoeken. Achtergrond van zijn studie vormen de bestaande (over)bevolkingstheorieën. De ontwikkelingslijn in de opvattingen over het bevolkingsvraagstuk ziet schrijver beginnen in de 18e eeuw bij Cantillon en Moheau. Via Moheau, Condorcet, Godwin, Sismondi, Marx en Keynes mondt zij uit in de conclusie dat het bevolkingsvraagstuk in wezen een probleem van maatschappelijke organisatie is. Malthus' leer wordt onhoudbaar geacht. Van Praags visie luidt kort gezegd: er is geen bevolkingsvraagstuk, slechts een maatschappelijk organisatieprobleem. Het lijkt niet waarschijnlijk dat iedereen het hiermee eens zal zijn.

(vervolg op blz. 427)

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

DE geldmarkt blijft een moeilijke tijd doormaken. In de week na Pasen stegen de opgenomen voorschotten van de banken bij de Centrale Bank met f. 247 mln. tot f. 364 mln. Voornamelijk betalingen aan de Staat waren hiervoor verantwoordelijk. Daarnaast verkrapte de markt, voor f. 30 mln., door betalingen aan De Nederlandsche Bank uit hoofde van vervallen dollartermijntransacties. In de daarop volgende week liep de bankbiljettencirculatie wel met f. 189 mln. terug, doch tegenover deze verruiming stonden marktverkrappende betalingen aan de Staat ad f. 164 mln. Op 10 april dreigden de banken bovendien wegens aflopende dollarswaps ca. f. 145 mln. te moeten betalen, doch ditmaal kwam de Centrale Bank de banken tegemoet: deze laatste verkochten aan de Bank \$ 33 mln. (f. 118,8 mln.), waarvan \$ 21 mln. voor 1 maand en \$ 12 mln. voor 2 maanden a pari werd geswapt. Hiermee zijn, evenals in vorige maanden, de moeilijkheden dus weer wat verschoven.

KAPITAALMARKT

DE zojuist aangekondigde Staatslening verraste niet alleen uw kroniekschrijver, doch ook de kapitaalmarkt en het beleggend publiek. Na de recente berichten over de ongunstige ontwikkeling van 's Rijks financiën werd een Staatslening verwacht en geruchten omtrent een te volgen tendersysteem, zulks om het tot lachwekkende proporties uitgegroeide majoreren tegen te gaan, hadden ook reeds gecirculeerd. De laatste dagen echter gingen de gedachten meer uit naar een lening waarbij rentetype en uitgiftekoers bekend zouden zijn, doch het uit te geven bedrag pas bij de toewijzing zou worden vastgesteld. De door de Minister gekozen methode, waarbij rentetype (6 pCt.), looptijd (totaal 25 jaar, gemiddeld 18 jaar) en bedrag (f. 300 mln.) thans zijn gepubliceerd, terwijl de uitgiftekoers pas later wordt vastgesteld, vormt in menig opzicht een testcase. De grote vraag is of deze methode voor een Staatslening wel bij onze markt past. Obligatie-emissies van de Staat der Nederlanden plegen in de eerste plaats te worden gedragen door inschrijvingen van particulieren, de categorie beleggers, die tegenover dit nieuwe systeem het meest onwennig staat. Men wacht thans af of zij ook nu op ruime schaal zullen meedoen en tegen welke koers zij zullen inschrijven. Indien zij zich daarbij geheel door hun bankiers laten leiden, dan is door het nieuwe stelsel de taak van de banken/inschrijfkantoren niet vereenvoudigd.

Op zichzelf is een lening waarbij ten tijde van de inschrijving nog niet alle voorwaarden bekend zijn, geen novum. Vier weken geleden wees ik er te dezer plaatse op, dat dit stelsel bij internationale obligatieleningen zeer gebruikelijk is, doch bij dat soort leningen zijn de geldgevers grotendeels te zoeken in het buitenland of bij grote institutionele beleggers. Hoe overigens ook de belangstelling van particuliere zijde zal uitvallen, de mate waarin uit buitenlandse bronnen op openbare Staats- en B.N.G.-leningen zal worden ingeschreven, zal voor de toekomst toch sterk medebepalend zijn voor de rente-ontwikkeling. Hetzelfde geldt voor de institutionele beleggers. Hierbij doet zich tot op zekere hoogte het merkwaardige feit voor, dat — ondanks de daling van de rente in de afgelopen maanden, welke de geldgevers vanzelfsprekend tot een afwachende houding heeft gebracht — toch eigenlijk nauwelijks van een „buyers' market" kan worden gesproken. Uit het feit, dat de institutionele beleggers nog niet bijzonder schijnen te dringen op de kapitaalmarkt om de binnenkomende gelden te beleggen, zou men kunnen concluderen, dat de geldgevers blijkbaar niet al te veel fiducia hebben in een belangrijk doorzetten van de rentedaling, die overigens de laatste weken weer tot stilstand is gekomen.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	7 april 1967	14 april 1967
Algemeen	270	305 — 268	298	305
Internationale concerns	351	405 — 343	377	390
Industrie	269	312 — 270	307	312
Scheepvaart	108	120 — 208	115	114
Banken en verzekering	154	174 — 155	171	170
Handel enz.	138	153 — 138	150	153

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 78,70	f. 86,40	f. 90
Unilever, cert.	f. 86	f. 90,25	f. 95,25
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 129,60	f. 130,50
A.K.U.	f. 53,80	f. 53,10	f. 52,85
K.L.M.	f. 352	f. 392,50	f. 381,30
Hoogovens, n.r.c.	278	331	357
E.M.S., nieuwe	—	f. 26,50	f. 28,10
Kon. Zout-Ketjen	463	535	556
Zwanenberg-Organon	f. 152,70	f. 192	f. 192,50
Robeco	f. 193	f. 202,90	f. 203,50

New York.

Dow Jones Industrials	786	877 — 786	853	860
-----------------------------	-----	-----------	-----	-----

Restestand.

Langlopende staatsobligaties b)	6,43	5,93	5,89
Aandelen: internationalen b) ..	5,0	4,8	.
lokalen b)	5,1	4,6	.
Disconto driemaands schatkist- papier	5	4½	4½

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Drs. R. L. BOISSEVAIN.

(vervolg van blz. 425)

Statistisch Stedenboek. Cijfers omtrent de Nederlandse gemeenten met 50.000 en meer inwoners, 1960-1965. Uitgave van de Vereniging van Hoofden van Gemeentelijke Statistische Bureaus, 1966, 275 blz., f. 30.

In deze tweede editie van het Statistisch Stedenboek, waarin zijn opgenomen de cijfers over de jaren 1960-1965, zal de gebruiker opnieuw vergelijkbare gegevens voor alle Nederlandse gemeenten met 50.000 en meer inwoners aantreffen, en bij vergelijking met het Stedenboek 1955-1960 tevens een reeks van 10 jaren per gemeente kunnen raadplegen. Een drietal gemeenten overschreed de grens van 50.000 inwoners en is derhalve voor het eerst opgenomen, t.w. Amstelveen, Kerkrade en Den Helder. Het tabellenmateriaal bestrijkt in 15 hoofdstukken en in 107 tabellen alle onderwerpen, die het sociale, economische en culturele leven der gemeenten raken. Bij het verschijnen van het Stedenboek waren de uitkomsten der Bedrijfstelling 1963 per gemeente nog niet beschikbaar. Een aantal tabellen met bedrijfstellinggegevens zal daarom als supplement worden uitgegeven. Het Statistisch Stedenboek is een handige informatiebron voor allen, die zich omtrent de 38 midden-grote en grote Nederlandse gemeenten willen oriënteren.

Internationale Federatie van Wegvervoerorganisaties: Studie en onderzoek betreffende de wegentechniek en de economische aspecten van de infrastructuur; analyse en interpretatie van de AASHO-test, 151 blz.

De American Association of State Highway Officials (AASHO) heeft nagegaan, welke extra eisen aan wegen worden gesteld bij het toenemen van de asbelastingen. Aan de voorlopige uitkomsten van deze AASHO-roadtest zijn in het buitenland en ook in Nederland conclusies verbonden die in de regel voor het zware wegvervoer ongunstig waren. Met het oog hierop heeft de Internationale Federatie van Wegvervoerorganisaties, de I.R.U., aan een team van technische en economische deskundigen verzocht zo objectief mogelijk te onderzoeken, welke waarde kan worden toegekend aan de resultaten van de AASHO-test en aan de daaraan gekoppelde interpretaties. Dit team, bestaande uit

Prof. Dr. Ir. C. Castiglia, Dr. Ir. M. A. Chiorino, Prof. Dr. H. Jürgensen en Dr. M. A. Vignoles, heeft een zeer uitvoerig rapport over zijn bevindingen uitgebracht. Hiervan verscheen onlangs bovengenoemde Nederlandse uitgave, welke mogelijk is gemaakt door de Nederlandse leden van de I.R.U.

Building EFTA. A Free Trade Area in Europe. Uitgave van het EFTA-secretariaat, Genève 1966, 147 blz.

Dit boek werd geschreven ten einde te voorzien in de gevoelde behoefte aan een beschrijving van het werk van de European Free Trade Association (EFTA) en van de wijze waarop de EFTA functioneert. Het geeft, niet de volledige geschiedenis van de EFTA maar een beeld van de rol die de EFTA speelt bij de pogingen een gemeenschappelijke markt in Europa tot stand te brengen enerzijds en een beeld van de economische samenwerking die is ontstaan tussen de acht EFTA-landen anderzijds.

Irving Adler: Waarschijnlijkheidsrekening en statistiek (Probability and Statistics for Everyman. Vert. door J. Emous). Aula A 295. Het Spectrum, Utrecht 1966, 233 blz., f. 4,50.

Inhoud: Een wereld vol toeval — Uitkomstenverzamelingen en gebeurtenissen — Waarschijnlijkheidsmodellen — Tellen en rekenen — Relaties tussen gebeurtenissen — Het gemiddelde en de afwijkingen ervan — Correlatie — Steekproeven uit de massa — Proefnemingen met twee uitkomsten — De normale verdeling — Krenten, sterren en raketten — Kansen in de natuur — Antwoorden bij de opgaven.

Instituut voor Stedebouwkundig Onderzoek: De verkeersaantrekkende werking van een groot warenhuis. I.S.O., Technische Hogeschool Delft 1966, 102 blz. en bijlagen, f. 5,25.

Verslag van een onderzoek in 1963 uitgevoerd bij een vestiging van Vroom & Dreesmann in de binnenstad van Utrecht. Rapporteur: Ir. J. Th. Gantvoort. Het rapport kan worden besteld bij het Instituut voor Stedebouwkundig Onderzoek van de Technische Hogeschool Delft, Michiel de Ruyterweg 10 te Delft.

E. Malinvaud en M. O. L. Bacharach (eds.): Activity analysis in the theory of growth and planning. Proceedings of a Conference held by the International Economic Association. MacMillan, Londen 1967, 334 blz., 63 sh.

„Activity analysis” was het onderwerp van de door The International Economic Association in 1963 georganiseerde Conference. Zo'n 25 specialisten uit de gehele wereld werkten hieraan mee. Inhoud:

Deel I — Studies on growth theory, bevattende

- T. C. Koopmans: Economic growth at a maximal rate;
- L. W. McKenzie: Maximal paths in the Von Neumann model;
- M. Allais: Some analytical and practical aspects on the theory of capital.

Deel II — Planning theory, bevattende

- R. Radner: Dynamic programming of economic growth;
- L. Hurwicz: Programming involving infinitely many variables and constraints;
- S. Chakravarty: Alternative preference functions in problems of investment planning on the national level;
- E. Malinvaud: Decentralized procedures for planning.

Deel III — Planning experiences, bevattende

- J. Kornai: Mathematical programming of long-term plans in Hungary;
- J. R. N. Stone: Consistent projections in multi-sector models;
- E. O. Heady, N. S. Randhawa en M. D. Skold: Programming models of interregional efficiency and land use in agriculture;
- S. Rafael: An experimental model for investment planning.

Deel IV ten slotte bevat een „summary record of the debate”, samengesteld door een der redacteurs van deze bundel, M. O. L. Bacharach, alsmede een index.

Dr. D. Brüll: Rechtsnorm en overheidsbudget. Openbare les. N.V. Uitgeverij FED, Amsterdam 1967, 18 blz., f. 2,50.

Mr. H. Cohen Jehoram: Wie geeft de burgerlijke wet? Inaugurele rede. Æ. E. Kluwer, Deventer 1967, 45 blz., f. 4,50.

De functie van de groothandel. Beschouwingen van Prof. Dr. N. J. Polak, Prof. Dr. W. J. van de Woestijne en Mr. S. C. Homan. Uitgave van de Internatio-Stichting, 1966, 61 blz.

Deze brochure is uitgegeven en verspreid door de Internatio-Stichting, welke beoogt het bevorderen van publikaties gericht op een wetenschappelijke benadering van de handel. Er zijn drie redevoeringen in opgenomen, t.w. de in 1924 door wijlen Prof. Dr. N. J. Polak gehouden diesrede over „De taak van de tussenhandel”, de in aansluiting hierop door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne op 1 juni 1966 voor het Verbond van de Nederlandse Groot-handel gehouden rede, getiteld „De taak van de tussenhandel — 40 jaar later” en de rede die Mr. S. C. Homan op 29 april 1966 heeft gehouden over de betekenis en de functie van de groothandel.

Ir. G. Prins: Voorraadbeheersing. Serie „Kwantitatieve Bedrijfseconomie”, no. 3. H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1966, 131 blz., f. 20.

In de laatste jaren is de literatuur op het punt van de regels voor een optimale voorraadpolitiek zeer verrijkt door de ontwikkeling van modellen voor ingewikkelde situaties die zich bij het voorraadbeheer voordoen. Dit

boek is gewijd aan deze betrekkelijk recente resultaten.

De man in de praktijk, die zich aan de hand van dit boekje van deze vorderingen op de hoogte wil stellen, dient wel bereid te zijn zich een zekere kennis van wiskunde en waarschijnlijkheidsrekening eigen te maken.

Inhoud: Inleiding — Oorzaken en gevolgen van voorraadvorming — Het kwantificeren van de factoren — Voorraadspel: de seriegrootte — Optimale bestel- en produktieseries — Het optimale bestelniveau — Voorraadspel: het bestelniveau — Komplikaties en niet-meetbare factoren — Literatuur.

Dr. M. van Acoleyen: Bedrijfseconomische aspecten van de produktiviteitsanalyse. Bedrijfseconomische Bibliotheek III, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen 1966 (voor Nederland: H. E. Stenfert Kroese, Leiden), 295 blz., f. 46.

In dit boek wordt de methodologie van de produktiviteitsanalyse aan een kritisch onderzoek onderworpen. In de eerste drie delen wordt de theoretische basiskennis onderzocht (I: Systematiek van de produktiviteitsconcepten, II: Globale en interdependente produktiviteitsanalyse, III: Produktiviteitsmaatstaven op het niveau van de onderneming). In het vierde deel worden de

eerder geformuleerde, voornaamste argumenten onderstreept door middel van de toepassing van enkele econometrische analysetechnieken (IV: Verantwoording en praktische bruikbaarheid van enkele analysetechnieken).

Titels der hoofdstukken: De marginale produktiviteit — de gemiddelde produktiviteit — indeling van de produktiviteitsbegrippen — het indexatieprobleem in verband met de produktiviteitsanalyse — input-outputanalyse als basis voor de produktiviteitsmeting — globale uitdrukking van de verschillende inputcategorieën als vergelijkingsbasis — differentiatie en comparatieve studie van partiële produktiviteitsindexen — matrixvoorstelling van het bedrijfsverloop en produktiviteitsanalyse — produktiviteitsmaatstaven gebaseerd op boekhoudkundige gegevens — een enkele input versus verschillende inputs als vergelijkingsbasis in de bestudeerde ratio — produktiestudie gebaseerd op de jaarlijkse statistieken betreffende de industriële produktie.

International Information Centre for Local Credit: The Issue of Securities by Institutions for Local Credit. 's-Gravenhage 1966, 19 blz., f. 1.

Verslag van een stafbijeenkomst van leden-instellingen van het International Information Centre for Local Credit, gehouden te Spa op 13-14 september 1965.

Het Verbond van Nederlandsche Werkgevers en het Centraal Sociaal Werkgevers-Verbond zoeken, ter uitbreiding van hun gezamenlijke wetenschappelijke afdeling

EEN ERVAREN ECONOMOOM

Vereist zijn :

- een behoorlijk inzicht in de sociaal-economische verhoudingen en in de achtergronden van de sociaal-economische politiek;
- begrip voor organisatorische verhoudingen; en
- een redelijk vermogen om bij te dragen tot publikaties in moderne stijl.

Geboden wordt :

- een boeiende en afwisselende werkkring,
- die naar gebleken capaciteiten zal worden gehonoreerd.

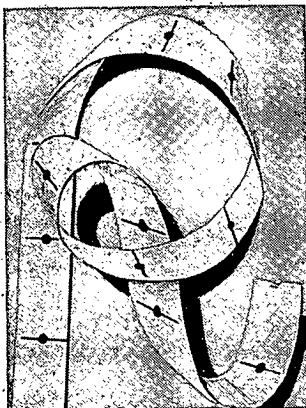
Sollicitaties met volledig loopbaanoverzicht te richten tot :
algemeen secretaris Verbond van Nederlandsche Werkgevers, Kneuterdijk 8, Den Haag.

10 JAAR

Dit bij uitstek geschikte weekblad voor de particuliere belegger heeft inmiddels zijn plaats wel weten te vinden. Het juist verschenen „feest”-nummer - een papieren receptie mogen we het wel noemen! - getuigt hiervan en ademt verdere expansie. Vraagt een gratis proefnummer van deze interessante aflevering bij de uitgever

N.V. Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Postbus 42, Schiedam.

Eigenlijk alles
op het gebied van
genummerd
controle-drukwerk
aan rollen

ROELANTS
SCHIEDAM
afd. waarde-drukwerk

Voor vacerende functies en beschikbare krachten

op hoog niveau zijn de
advertentiekolommen van
„Economisch-Statistische
Berichten” het aangewezen
medium:

1e) Omdat Uw annonce onder
de aandacht komt van stafper-
soneel in de grote bedrijven.

2e) Omdat Uw annonce wordt
gelezen door diegenen, die de
zakelijk belangrijke beslissingen
nemen, of daarbij van grote
invloed zijn.

stafmedewerkers van academisch niveau

Bij de Postcheque- en Girodienst bestaat
behoefte aan enige stafmedewerkers van
academisch niveau.

Zij zullen worden belast met de bestudering en
voorbereiding van organisatorische maatregelen,
o.a. wijzigingen in werkmethoden, procedures en
organisatie-structuur, werkzaamheden op het
gebied van kostprijsberekening en tarieven,
verband houdende met de automatisering.

Verlangd wordt een voltooide academische studie
in de economische wetenschappen.

Honorering zal geschieden naar leeftijd en
ervaring.

Belangstellenden wordt verzocht hun schriftelijke
sollicitaties, voorzien van een recente pasfoto,
te zenden aan de directeur van de Postcheque-
en Girodienst, Prinses Beatrixlaan 6 te
's-Gravenhage.

**POSTCHEQUE- EN GIRODIENST
'S-GRAVENHAGE**

670431

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel
elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:
ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (0 10) 26 02 60

Het Verbond van de Nederlandse Groothandel zoekt voor het op te richten **ECONOMISCH INSTITUUT VOOR DE GROOTHANDEL** een

ECONOOM

die als directeur van het bureau zal worden belast met de leiding van het wetenschappelijk onderzoek.

Kandidaten met ervaring op het gebied van economisch speurwerk en met stilistische kwaliteiten wordt verzocht eigenhandig geschreven brieven te richten tot de algemeen secretaris van het Verbond van de Nederlandse Groothandel, Zeestraat 78, Den Haag.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen.

E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Adv.-afd. E.-S.B. — Postbus 42 — Schiedam

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Financiën

bij de Directie Binnenlands Geldwezen, Bureau Geld- en Kapitaalverkeer

econoom vac. nr. 7-0787/0936

die voornamelijk zal worden belast met werkzaamheden verband houdende met monetaire beleidsvraagstukken, spaar- en bankwezen, de geld- en kapitaalmarkt.

Salarisgrenzen, afhankelijk van ervaring, van f 1479,- tot f 1976,- per maand of van f 1852,- tot f 2303,- per maand.

voor het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid

bij de Loontechnische Dienst te 's-Gravenhage

wetenschappelijk medewerker vac. nr. 6-5675/0936

Taak: literatuur- en wetenschappelijk onderzoek naar vraagstukken met betrekking tot de beloning van de arbeid; het verrichten van onderzoeken in het bedrijfsleven op dit vakgebied.

Vereist: doctoraal examen economische wetenschappen (bedrijfs-economische richting). Leeftijd 25-45 jaar.

Salaris max. f 1976,- per maand. Promotiemogelijkheid (max. salaris f 2303,- per maand) aanwezig.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vac.nr. (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering

Nr. 11/12
jaargang 1966

van de

ECONOMIST

is gewijd aan

**VERNIEUWING
VAN HET
INTER-
NATIONALE
GELDESTELSEL**

met bijdragen van:

Prof. Dr. F. J. de Jong,
Dr. W. F. Duisenberg,
T. de Vries,
Prof. Dr. C. D. Jongman,
Drs. H. de Haan,
Prof. S. Posthuma,
Drs. C. A. Klaasse
en
Prof. Dr. J. Goudriaan

*Deze speciale aflevering
verschijnt met steun van
het
Prins Bernhard Fonds.*

Omvang 240 blz.

Prijs f. 7,—

Verkrijgbaar
in uw boekhandel
en bij de uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN N.V.
HAARLEM**

